

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
ABU RAYHON BERUNIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI

ELEKTR TA‘MINOTI ASOSLARI

fanidan amaliy mashg‘ulotlar uchun

USLUBIY QO‘LLANMA

Toshkent 2015

Tuzuvchi: I.U.Raxmonov. “Elektr ta’minoti asoslari”. Amaliy mashg’ulotlar uchun uslubiy qo’llanma. – Toshkent, ToshDTU, 2015. - 50 b.

“Elektr ta’minoti asoslari” fanidan amaliy mashg’ulotlar uchun uslubiy qo’llanma 5310100 – “Energetika” ta’lim yo’nalishida tahsil oladigan talabalarni fanni o’zlashtirish jarayonida olgan nazariy bilimlarini kengaytirish va mustahkamlashni o’ziga maqsad qiladi.

Amaliy mashg’ulotlar jarayonida talabalarning amaliy jihatdan mahoratlari o’sib, amaliy mashg’ulotlarni sohaga oid ma’lumotnoma materiallaridan mustaqil foydalangan holda yechish usullarini o’rganadilar.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti ilmiy-uslubiy kengashining qaroriga asosan chop etildi.

Taqrizchilar:

F.A.Xoshimov – O’zFA “Energetika va avtomatika” instituti laboratoriya mudiri, t.f.d., professor.

A.N.Rasulov – ToshDTU “Elektr ta’minoti” kafedrası dotsenti.

KIRISH

“Elektr ta’minoti asoslari” fanidan amaliy mashg‘ulotlarni yechish talabalarini o‘qitishning asosiy bir bosqichi hisoblanib, bunda talabalar fanni o‘zlashtirish jarayonida olgan nazariy bilimlarini kengaytirish, tizimlashtirish va mustahkamlashni o‘ziga maqsad qiladi.

Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida talabalarning amaliy jihatdan mahoratlari o‘sib, sohaga oid ma’lumotnoma materiallaridan mustaqil foydalangan holda yechish usullarini o‘rganadilar.

Amaliy mashg‘ulotlarni muvafaqiyatli o‘tkazish uchun o‘zida qisqacha nazariy ma’lumotlar, masalalarni yechishda misollar, namunali misollar va zarur ma’lumot materiallari keltirilgan amaliy ko‘rsatmalar zarur. Bunda talabalar kimyo zavodi elektr ta’minotini misolida bosqichma-bosich ularga berilgan sanoat korxonasining elektr ta’minoti masalasini amalga oshiradilar.

Ushbu uslubiy qo‘llanmada keltirilgan misollar elektr ta’minoti asoslari darsligining ko‘pgina qismlarini o‘z ichiga oladi. Jumladan:

1. Sanoat korxonasining hisobiy yuklamalarini aniqlash.
2. Sanoat korxonalarida reaktiv quvvatni kompensatsiya qilish masalalari.
3. Bosh pasaytiruvchi podstansiyaning o‘rnatish joyini aniqlash va elektr yuklamalari kartogrammasi.
4. Transformatorlarning soni va uvvatini aniqlash.
5. Havo va kabel liniyalarining ko‘ndalang kesim yuzalarini tanlash.

1-AMALIY MASHG‘ULOT

SANOAT KORXONASINING HISOBIY YUKLAMALARINI ANIQLASH

1.1. Nazariy qism

Har qanday sanoat korxonalarining elektr ta’minotini loyihalashtirishning dastlabki bosqichi – shu korxonaning hisobiy yuklamasini aniqlashdan boshlanadi.

Hisobiy yuklama – bu korxona, sex iste’molchilari hosil qilgan yuklama bo‘lib, bu yuklama qiymati asosida ta’minlovchi liniyalarning ko‘ndalang kesim yuzalari aniqlanib, transformatorlar, kommutatsiya va himoya apparatlari tanlanadi.

Hisobiy yuklama qiymatini to‘g‘ri aniqlash loyihalashtirish jarayonining muhim bosqichi hisoblanadi.

Hisobiy yuklama qiymati iste’moldan ortiq yoki ko‘paytirib hisoblansa, qurilmalar ish rejimida isroflarning ortib ketishiga, transformator quvvati va kabel liniyalari ko‘ndalang kesim yuzasi bilan bog‘liq kapital mablag‘larning ko‘p sarflanishiga hamda qurilmalari salt ishlash parametrlarining ortishiga olib keladi.

Hisobiy yuklama qiymatining kichraytirib aniqlanishi tanlangan transformatorlarning o‘ta yuklanish rejimida ishlashiga va kabel liniyalarining qizishiga, ishlash muddatining qisqarishiga, natijada ish samaradorligining tushib ketishiga, texnik-iqtisodiy ko‘rsatkichlarning yomonlashishiga olib keladi.

Sanoat korxonalari ishlab chiqarish hajmining o‘shishi, ularda elektr energiya iste’molini o‘shishiga olib keladi. Shu maqsadda hisobiy yuklama qiymati aniqlanganda, keyingi davr (oldindagi 10 yil) uchun quvvat miqdori yuqoriroq qilib aniqlanadi.

Hisobiy yuklamalarni hisoblash ikki usul: asosiy va yordamchi usullar yordamida amalga oshiriladi.

Yordamchi usullar:

- mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan elektr energiyasining solishtirma sarfi;
- yuza birligiga to‘g‘ri keladigan solishtirma quvvat usuli.

Yordamchi usullar elektr ta'minoti loyihalanayotgan iste'molchilarning quyi pog'onalaridagi hisobiy yuklama qiymatini aniqlash uchun ishlatiladi. U yoki bu usulni tanlash qaralayotgan nuqtadagi iste'molchining xarakteriga bog'liq bo'ladi.

Asosiy usullar:

- o'rnatilgan quvvat va talab koeffitsiyent;
- o'rtacha quvvat va yuklamalar grafigining forma koeffitsiyent;
- o'rtacha quvvat va hisobiy yuklamaning o'rta yuklamadan chetlashishi (statistik usul);
- o'rtacha quvvat va maksimum koeffitsiyent (tartibga solingan diagrammalar usuli).

Amaliy mashg'ulotlar davomida sanoat korxonalarining elektr ta'minotini loyihalashda hisobiy yuklamani aniqlashning asosiy va yordamchi usullardan o'rnatilgan quvvat va talab koeffitsiyent va yuza birligiga to'g'ri keladigan solishtirma quvvat usuli usullaridan foydalaniladi.

Amaliy mashg'ulotlarda kimyo zavodining elektr ta'minoti misolida elektr ta'minotini loyihalash bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Sanoat korxonasining hisobiy yuklamasini aniqlash quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

1. Sexning hisobiy aktiv quvvat miqdori o'rnatilgan quvvat va talab koeffitsiyenti usuli yordamida aniqlanadi:

$$P_h = P_n \cdot K_t$$

bu yerda:

P_n – iste'molchining nominal quvvati, kVt;

K_t – talab koeffitsiyenti (qiymati ma'lumotnomalardan olinadi).

2. Sexning hisobiy reaktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$Q_h = P_h \cdot \operatorname{tg} \varphi$$

bu yerda:

P_h – birinchi ifoda yordamida aniqlangan hisobiy aktiv quvvat, kVt;

$\operatorname{tg} \varphi$ - $\cos \varphi$ ga mos keluvchi reaktiv quvvat koeffitsiyenti.

3. Hisobiy yoritish yuklama miqdori yuza birligiga to'g'ri keladigan solishtirma quvvat usuli yordamida aniqlanadi.

$$P_{hyo} = F \cdot P_{solyor} \cdot K_{tyo}$$

bu yerda:

F – sexning yuzasi, m²;

P_{sol,yor} – sexning yuza birligiga to‘g‘ri keladigan yoritish yuklamasining solishtirma hisobiy quvvati, Vt/m² (ma’lumotnomalardan olinadi);

K_{tyo} – yoritish yuklamasining talab koeffitsienti (ma’lumotnomalardan olinadi).

4. Sexda iste’mol qilinayotgan natijaviy aktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$P_{h\Sigma} = P_h + P_{hyo}$$

5. Aniqlangan aktiv va reaktiv quvvatlar yordamida sexning kompensatsiyadan oldingi to‘la quvvat miqdori aniqlanadi:

$$Q_{ko} = \sqrt{(P_h + P_{hyo})^2 + (Q_h)^2}$$

1.2 Hisobiy yuklamani aniqlashga oid misol

Nazariy qismda berilgan ifodalar yordamida 1-jadval ma’lumotlaridan foydalanib, kimyo zavodining natriy sulfat sexi misolida hisobiy yuklama aniqlanadi:

1-jadval. Kimyo zavodiga tegishli bo‘lgan ma’lumotlar jadvali

№	Sexning nomi	Kate- goriyasi	P _n , kVt	K _T	cos φ	P _{sol} , Vt/m ²	K _{tyo}
1	Natriy sulfat sexi	2	1200	0,6	0,85	13,7	0,95
2	Maydalash sexi	2	950	0,55	0,6	14,3	0,95
3	Zavod boshqarmasi	3	100	0,7	0,65	15,6	0,9
4	Sinov tekshirish bo‘limi	2	750	0,75	0,8	12	0,85
5	Nasosxona	1	850	0,7	0,75	9,2	0,95
6	Kompressorxona	1	1000	0,65	0,7	12	0,9
7	Ftor tuzi sexi	2	800	0,7	0,8	9,2	0,95
8	Superfosfat sexi	2	900	0,65	0,7	12,4	0,95
9	Omborxona	3	90	0,8	0,85	12	0,95
10	Eritmalar ombori	3	150	0,75	0,85	15,6	0,95
11	Shlifovka korpusi	2	760	0,8	0,8	9,1	0,9
12	Oshxona	3	80	0,65	0,65	12,4	0,85
13	Gazogenerator sexi	2	380	0,65	0,6	9,2	0,95
14	1-kislota bo‘limi	1	1100	0,75	0,75	15,6	0,9
15	2-kislota bo‘limi	1	1600	0,8	0,5	12,4	0,95
	Zavod bo‘yicha		10710				

1. Sexning hisobiy aktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$P_h = P_n \cdot K_t = 0,62 \cdot 1200 = 720 \text{ kVt}$$

bu yerda: P_n va K_t qiymatlari 2-ildovadan olinadi.

2. Sexning hisobiy reaktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$Q_h = P_h \cdot \operatorname{tg} \varphi = 720 \cdot 0,62 = 446 \text{ kVAr}$$

bu yerda: $\operatorname{tg} \varphi$ qiymati 2-ildovada berilgan $\cos \varphi$ qiymatiga mos ravishda aniqlanadi.

$$\operatorname{tg} \varphi = \sqrt{1 - \cos^2 \varphi} / \cos \varphi = \sqrt{1 - 0,85^2} / 0,85 = 0,62$$

3. Hisobiy yoritish yuklama aniqlanadi:

$$P_{hyo} = F \cdot P_{sol,yor} \cdot K_{tyo} = 1120 \cdot 13 \cdot 0,95 = 14,6 \text{ kVt}$$

F – sex yuzasi bo‘lib, korxona bosh planida berilgan sexlarning yuzasini topish orqali aniqlandi. Masalan ko‘rib chiqilayotgan natriy sulfat sexi yuzasi quyidagicha aniqlanadi: $F = a \cdot b = 32\text{mm} \cdot 35\text{mm} = 1120\text{mm} = 1120\text{m}^2$. Hisob-kitob ishlarini soddalashtirish maqsadida shartli ravishda mmni to‘g‘ridan-to‘g‘ri m^2 ga o‘tkaziladi. $P_{sol,yor}$ va K_{tyo} qiymatlari 2-ildovadan olinadi.

4. Sexda iste‘mol qilinayotgan natijaviy aktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$P_{h\Sigma} = P_h + P_{hyo} = 720 + 14,6 = 734,6 \text{ kVt}$$

5. Aniqlangan aktiv va reaktiv quvvatlar yordamida sexning kompensatsiyadan oldingi to‘la quvvat miqdori aniqlanadi:

$$S_{ko} = \sqrt{(P_h + P_{hyo})^2 + (Q_h)^2} = \sqrt{(720 + 14,6)^2 + (446)^2} = 859,5 \text{ kVA}$$

Zavodning qolgan sexlari uchun ham xuddi shu ifodalar yordamida hisobiy yuklamalar aniqlanadi va 2-jadvalda ko‘rsatib o‘tiladi.

2-jadval. Kimyo zavodining elektr yuklamalari hisobi

№	Sexning nomi	tg φ	F, mm ²	P _h	Q _h	P _{hyo}	P _h +P _{hyo}	S _h
				[kVt]	[kVAr]	[kVt]	[kVt]	[kVA]
1	Natriy sulfat sexi	0,62	1120	720	446	14,6	734,6	859,5
2	Maydalash sexi	1,33	975	522,5	697	13,2	535,7	878,8
3	Zavod boshqarmasi	1,17	988	70	82	13,9	83,9	117,2
4	Sinov tekshirish bo'limi	0,75	203	562,5	422	2,1	564,6	704,8
5	Nasosxona	0,88	1638	595	525	14,3	609,3	804,1
6	Kompressorxona	1,02	1463	650	663	15,8	665,8	939,7
7	Ftor tuzi sexi	0,75	1316	560	420	11,5	571,5	709,2
8	Superfosfat sexi	1,02	585	585	597	6,9	591,9	840,6
9	Omborxona	0,62	1316	72	45	15,0	87,0	97,8
10	Eritmalar ombori	0,62	1961	112,5	70	29,1	141,6	157,8
11	Shlifovka korpusi	0,75	438	608	456	3,6	611,6	762,9
12	Oshxona	1,17	1050	52	61	11,1	63,1	87,6
13	Gazogenerator sexi	1,33	594	247	329	5,2	252,2	414,8
14	1-kislota bo'limi	0,88	948	825	728	13,3	838,3	1110,0
15	2-kislota bo'limi	1,73	198	1280	2217	2,3	1282,3	2561,2
	ZAVOD BO'YICHA			7462	7756	171,8	7633	11049

1.3.Nazorat savollari

1. Hisobiy yuklamani hisoblashdan asosiy maqsad nima?
2. Hisobiy yuklama miqdorining tog'ri aniqlanmasligi nimalarga olib keladi?
3. Hisobiy yuklamani aniqlashning asosiy va yordamchi usullari nimalardan iborat?

2-AMALIY MASHG'ULOT

SANOAT KORXONALARIDA REAKTIV QUVVATNI KOMPENSATSIYA QILISH MASALALARI

2.1.Nazariy qism

Sanoat korxonalarining elektr ta'minotini loyihalashtirishda ko'riladigan asosiy masalalardan biri – bu reaktiv quvvatni kompensatsiya qilish masalasidir. Bizga ma'lumki, sistema generotori aktiv quvvat bilan birgalikda, generatorning tgφ–reaktiv quvvat koeffitsiyentiga bog'liq

ravishda ma'lum miqdordagi reaktiv quvvat ham ishlab chiqaradi. Sanoat korxonalarining texnologik jarayonini tahlili shuni ko'rsatadiki, korxonalardagi asosiy kuch iste'molchilarini asinxron dvigatellar tashkil etadi. Aynan asinxron dvigatellar reaktiv quvvatning asosiy iste'molchilari, ya'ni umumiy ishlab chiqarilgan reaktiv quvvatning 60-65%ini iste'mol qiluvchilari hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, sanoat korxonalarida reaktiv quvvat iste'moli aktiv quvvatga nisbatan o'sib bormoqda. Elektr tarmoqlaridagi isroflar ifodalarini tahlil qiladigan bo'lsak:

$$\Delta P = \frac{P^2 + Q^2}{U^2} R; \quad \Delta Q = \frac{P^2 + Q^2}{U^2} X; \quad \Delta U = \frac{PR + QX}{U}$$

Yuqoridagi aktiv va reaktiv quvvatlar, kuchlanishning isrofi va yo'qotilishi ifodalaridan ko'rinib turibdiki, reaktiv quvvat isrofi tarmoqdan oqayotgan quvvat kvadratiga to'g'ri proporsional. Ya'ni, elektr tarmoqlari orqali qancha ko'p reaktiv quvvat iste'molchiga uzatilsa, tarmoqlardagi isroflar miqdori ham shuncha ko'p bo'ladi. Bu esa texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarning yomonlashuviga olib keladi. Shuning uchun reaktiv quvvatni iste'molchilarga yaqin joyda ishlab chiqarish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunda reaktiv quvvat ishlab chiqaruvchi maxsus qurilmalardan foydalaniladi.

Yuqorida keltirilgan mulohazalar quyidagi misol yordamida tushuntirib o'tiladi. Bunda ikki holat ko'rib chiqiladi. Birinchi holatda iste'molchiga zarur bo'lgan reaktiv quvvat to'gridan-to'g'ri energotizimdan uzatiladi. Ikkinchi holatda iste'molchi uchun zarur bo'lgan reaktiv quvvat iste'molchining o'zida ishlab chiqariladi. Ikki holat taqqoslanishi natijasida reaktiv quvvatni kompensatsiyalash masalasining dolzarbligi va uning texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri aniqlanadi.

1-holat. Iste'molchiga zarur bo'lgan reaktiv quvvat miqdori energotizimdan uzatiladi. Iste'molchining aktiv quvvatga talabi 500 kVt, reaktiv quvvatga bo'lgan talabi 450 kVAr deb olinadi.

$$S = P + jQ = 500 + j450$$

Bu quvvatning liniya va transformatorlardagi isroflarini hisobga olib, stansiya generatoridan 600 kVt aktiv quvvat, 550 kVAr reaktiv quvvat uzatiladi.

Demak, $S=P+jQ=600+j550$ miqdordagi quvvatni liniya va transformatorlar orqali o'tkazish uchun, shu quvvatni o'tkazadigan transformatorlar, havo va kabel liniyalari hamda kommutatsion apparatlar tanlanishi kerak.

2-holat. Iste'molchiga zarur bo'lgan reaktiv quvvat miqdori iste'molchining o'zida ishlab chiqariladi. Bunda ham 1-holatdagi kabi iste'molchining aktiv quvvatga talabi 500 kVt, reaktiv quvvatga bo'lgan talabi 450 kVAr deb olinadi. Faqatgina 450 kVAr reaktiv quvvat energotizimdan uzatilmaydi. Bu quvvat maxsus kompensatsiya qurilmalari yordamida iste'molchining o'zida ishlab chiqariladi. Bunda quvvatlarning liniya va transformatorlardagi isroflarini hisobga olib, stansiya genaratoridan 600 kVt aktiv quvvat, 100 kVAr reaktiv quvvat uzatilishini ko'rish mumkin.

Demak, biz $S=P+jQ=600+j100$ miqdordagi quvvatni liniya va transformatorlar orqali o'tkazish uchun, shu quvvatni o'tkazadigan transformatolar, havo va kabel liniyalari hamda kommutatsion apparatlarni tanlashimiz kerak.

Ikki holat tahlil qilinsa, birinchi holatdagi $S=P+jQ=600+j550$ quvvatni uzatish uchun ikkinchi holatdagi $S=P+jQ=600+j100$ quvvatga nisbatan ko'p iqtisodiy sarf xarajatlar amalga oshiriladi. Bu bevosita katta quvvatdagi kuch transformatorlarning tanlanishi, havo va kabel liniyalari kesim yuzalarining kattalashishi bilan xarakterlanadi. Bu ko'rsatkichlar tizimning iqtisodiy ko'rsatkichlarini yomonlashtirsa, yuqoridagi isrof ifodalariga birinchi va ikkinchi holatdagi quvvatlar qiymatlarini qo'yib hisoblash natijasida isroflar miqdori orasidagi farqning yetarli darajada sezilishi, tizimning texnik ko'rsatkichlarining yomonlashishini ifodalaydi.

Yuqoridagi holatlardan reaktiv quvvatni kompensatsiya qilish sanoat korxonalari uchun muhim masala ekanligini ko'rinib turibdi.

Mazkur amaliy mashg'ulotda sanoat korxonasining sexlari uchun reaktiv quvvat kompensatsiya masalasi ko'rib chiqilib, bunda iste'molchining o'zida ishlab chiqariladigan va energotizimdan uzatiladigan reaktiv quvvatlar miqdori ifodalar yordamida hisob-kitob qilinib aniqlanadi.

2.2 Reaktiv quvvatni kompensatsiyalash qurilmalari quvvatini tanlashga oid misol

Misol tariqasida elektr ta'minoti loyihalanayotgan kimyo zavodining natriy sulfat sexi uchun reaktiv quvvatini kompensatsiyalash masalasi ko'rib chiqilib, kompensatsiyalovchi qurilmalar quvvati tanlanadi.

1. Birinchi amaliy mashg'ulot natijalari asosida har bir sexning reaktiv quvvatga bo'lgan talabi Q_x aniqlangan. Quyidagi ifoda yordamida ana shu Q_x dan qancha miqdori iste'molchining o'zida ishlab chiqarilishi, ya'ni kompensatsiya qilinadigan quvvat miqdori aniqlanadi:

$$Q_{kq} = P_{h\Sigma} * (\operatorname{tg}\varphi_1 - \operatorname{tg}\varphi_2) = 734,6 * (0,61 - 0,33) = 205,3 \text{ kVar}$$

bu yerda:

$\operatorname{tg}\varphi_1$ – iste'molchining kompensatsiyaga qadar bo'lgan reaktiv quvvat ko'effitsiyenti bo'lib, u quyidagicha aniqlanadi:

$$\operatorname{tg}\varphi_1 = \frac{Q_x}{P_\Sigma} = \frac{446}{720} = 0,61$$

$\operatorname{tg}\varphi_2$ – normativ reaktiv quvvat ko'effitsiyenti bo'lib, u 0,328 ga teng. Umumiy holda iste'molchining reaktiv quvvat ko'effitsiyenti $\operatorname{tg}\varphi = 0,328$ ga teng bo'lishi kerak. Bu esa aktiv quvvat ko'effitsiyentining $\cos\varphi = 0,95$ ga teng bo'lishi bilan ifodalanadi. Quvvat ko'effitsiyentlarining bu qiymatlarda bo'lishi, energotizimning normal ish holatini (tarmoqlardagi quvvat isroflarining ruxsat etilgan qiymatlarda ekanligini) xarakterlaydi. Reaktiv quvvatni kompensatsiya qilishning asosiy maqsadi ham, aktiv va reaktiv quvvat ko'effitsiyentlarining me'yoriy ko'rsatkichlarini ta'minlashdan iboratdir.

Q_{kq} qiymati 50 kVAr dan kam bo'lgan iste'molchilarda, kompensatsiya masalasi ko'rib chiqilmaydi. Sababi, yuqorida

ta'kidlanganidek, kompensatsiya qilish maxsus kompensatsiyalovchi qurilmalar yordamida amalga oshiriladi. Q_{kq} qiymati 50 kVAr dan past bo'lgan iste'molchilarda bu qurilmalarning o'rnatilishi o'zini iqtisodiy jihatdan oqlamaydi.

2. Q_{kq} ning qiymatiga qarab, $Q_{kq} \leq Q_{kb}$ shartiga muvofiq kondensator batareya quvvati tanlanadi. Bu yerda Q_{kb} kompensatsiya qilinadigan quvvat miqdorini ishlab chiqaruvchi kompensatsiya qurilmasining quvvatidir. Bugungi kunda sanoat korxonalarida kompensatsiyalovchi qurilmalar sifatida kondensator batareyalardan foydalanilmoqda. 3-ilova ma'lumotlaridan foydalanib yuqoridagi shartni qanoatlantiradigan kondensator batareyalari quvvatini tanlaymiz. $Q_{kq}=205,3$ kVAr ga teng. 2-ilovadagi jadvaldan shu qiymatga yaqin va undan yuqori bo'lgan $Q_{kb}=250$ kVar kondensator batareya qurilmasi tanlanadi. Lekin bu qiymat Q_{kq} dan ancha katta. Bu esa o'z navbatida qo'shimcha quvvat isrofiga olib keladi. Shunday hollarda istisno tariqasida ± 10 kVar qiymatga farq qiladigan kompensatsiyalovchi qurilmalarni tanlash tavsiya etiladi. Shundan kelib chiqib, $Q_{kb}=200$ kVar qiymatidagi УКТ -200-0,38У3 markali kondensator batareya tanlanadi. Bu yerda: У – устройтва; К – компенцирующий; Т – по регулировании по току нагрузки; ya'ni tok bo'yicha rostlanadigan kompensatsiya qurilmasi; 200 – bu qurilmaning nominal quvvati, kVar; 0,38 – nominal kuchlanishi, kV; У3 – qurilmaning yopiq holdagi binolarda ishlatilishi.

3. Kompensatsiyalovchi qurilma o'rnatilgandan keyingi hisobiy reaktiv quvvat miqdori aniqlanadi:

$$Q_{kk} = Q_x - Q_{kb} = 446 - 200 = 246 \text{ kVar}$$

4. Kompensatsiyadan keyingi to'la hisobiy quvvat aniqlanadi:

$$S_{hkk} = \sqrt{P_{\Sigma h}^2 + Q_{kk}^2} = \sqrt{446^2 + 246^2} = 775 \text{ kVA}$$

Zavodning qolgan sexlari uchun ham xuddi shu ifodalar yordamida reaktiv quvvatni kompensatsiyalab, kompensatsiyalovchi qurilmalarning quvvati tanlanadi va 3-jadvalda ko'rsatib o'tiladi.

3-jadval. Zavod sexlari uchun tanlangan kompensatsiyalovchi qurilmalar jadvali

№	Sexning nomi	tgφ	Q_{kq} , kVAr	Q_{kb} , kVAr	Q_{kk} , kVAr	S_{hkk} , kVA
1.	Natriy sulfat sexi	0,61	205,3	200	246	775
2.	Maydalash sexi	1,30	520,9	525	172	563
3.	Zavod boshqarmasi	0,98	54,3	0	150	117
4.	Sinov tekshirish bo'limi	0,75	236,7	250	172	590
5.	Nasosxona	0,86	324,9	325	200	641
6.	Kompressorxona	1,00	444,8	450	213	699
7.	Ftor tuzi sexi	0,73	232,5	225	195	604
8.	Superfosfat sexi	1,01	402,7	400	197	624
9.	Omborxona	0,51	16,1	0	45	98
10.	Eritmalar ombori	0,49	23,3	0	70	158
11.	Shlifovka korpusi	0,75	255,4	250	206	645
12.	Oshxona	0,96	40,1	0	61	88
13.	Gazogenerator sexi	1,31	246,6	250	79	264
14.	1-kislota bo'limi	0,87	452,6	450	250	883
15.	2-kislota bo'limi	1,73	1796,4	1800	417	1348
	ZAVOD BO'YICHA					8097

2.3.Nazorat savollari

1. Sanoat korxonalarida reaktiv quvvatni kompensatsiya qilishning ahamiyati nimadan iborat?
2. Reaktiv quvvat kompensatsiyasining texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri nimadan iborat?
3. Reaktiv quvvatni kompensatsiyalash maqsadida qanday kompensatsiyalovchi qurilmalardan foydalaniladi?

3-AMALIY MASHG'ULOT

BOSH PASAYTIRUVCHI PODSTANSIYANING O'RNATISH JOYINI ANIQLASH VA ELEKTR YUKLAMALARI KARTOGRAMMASI

3.1.Nazariy qism

Bosh pasaytiruvchi podstansiya (BPP) - bu korxona elektr ta'minotini amalga oshirishga mo'ljallangan bosh transformator podstansiyasidir. BPPdan barcha sex transformator podstansiyalari

ta'minlanadi. Uning o'rnatish joyi yuklamalarning og'irlik markaziga to'g'ri keladi, ya'ni BPP katta quvvatli iste'molchilar hududida joylashadi.

Har bir sex koordinata qiymatlari va hisobiy yuklamalari yordamida korxonaning elektr yuklamalar markazi aniqlanadi.

$$x_0 = \frac{\sum_{i=1}^n P_i x_i}{\sum_{i=1}^n P_i}; \quad y_0 = \frac{\sum_{i=1}^n P_i y_i}{\sum_{i=1}^n P_i};$$

bu yerda: P_i ; X_i ; Y_i - i -chi sexning hisobiy aktiv quvvati va uning geometrik markazining koordinatlari.

X_0 va Y_0 koordinata qiymatlar orqali korxonaning shartli elektr yuklamalar markazi aniqlanib, bosh planda ko'rsatib o'tiladi.

BPP o'rnatiladigan elektr yuklamalar markazi har doim ham hisob orqali aniqlangan nuqtada belgilanmaydi. Uni o'rnatish quyidagi faktorlar asosida amalga oshiriladi:

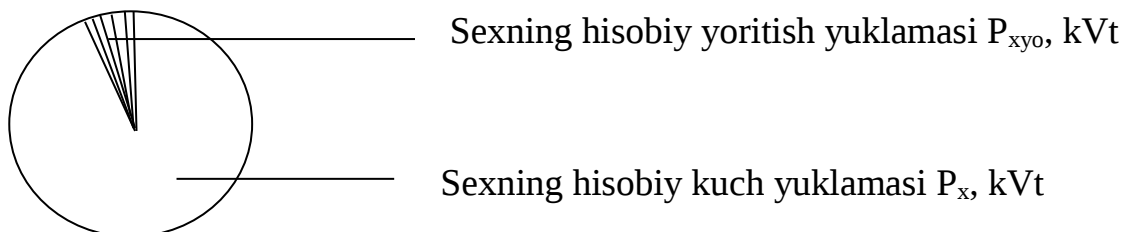
- BPPga yuqori kuchlanish tomondan keladigan havo liniyasini ishchilar harakati taqiqlangan yoki kam qatnov hududlardan olib o'tish zarur;
- BPPni imkon qadar katta quvvatli iste'molchilarga yaqinroq qilib joylashtirish kerak.

Hisob yordamida aniqlangan yuklamalar markazi yuqoridagi ikkita talabga javob bersagina, bu markaz korxonaning haqiqiy yuklama markazi hisoblanadi.

Elektr yuklamalar kartogrammasi bu – korxona bosh planida yuklamalarning qanday taqsimlanganligini tasavvur qilish maqsadida sex quvvatiga bog'liq ravishda aniqlangan radius asosida chizilgan doiradir. Doira sex yuklamalarining katta kichikligini ifodalaydi.

$$r_{ia} = \sqrt{P_{xi} / \pi m}; \quad m = P_{xi} / \pi r^2$$

bu yerda: r – doira radiusi, sm; m – masshtab, kVt/sm²; $\pi=3,14$.

Doiraning yuzasi sektorlarga bo'lingan bo'lib, bu sektorlarning yuzasi kuch va yoritish yuklamalarini ifodalaydi. Yoritish sektori quyidagi ifoda yordamida aniqlanadi:

$$\alpha_{yo} = \frac{P_{hyo} \cdot 360^0}{P_{h\Sigma}}$$

3.2. Bosh pasaytiruvchi podstantsiyaning o'rnatish joyini aniqlash va elektr yuklamalari kartogrammasini qurishga oid misol

Nazariy qismda berilgan ifodalar yordamida kimyo zavodining natriy sulfat sexi uchun elektr yuklamalar kartogrammasi aniqlanadi:

$$r = \sqrt{P_x / \pi m} = \sqrt{734,6 / 3,14 \cdot 9} = 5,1 \text{ sm}$$

$m=9$ sm deb qabul qilamiz.

$$\alpha = \frac{P_{hyo} \cdot 360^0}{P_{h+hyo}} = \frac{14,6 \cdot 360^0}{734,6} = 7,15^0$$

Zavodning qolgan sexlari uchun ham xuddi shu ifodalar yordamida elektr yuklamalar kartogrammasi hisoblanadi va 4-jadvalda ko'rsatib o'tiladi.

Kimyo zavodining elektr yuklamalar markazi aniqlanadi:

$$x_0 = \frac{\sum_{i=1}^n P_i x_i}{\sum_{i=1}^n P_i} = \frac{114581}{7633,3} = 15 \text{ sm}$$

$$y_0 = \frac{\sum_{i=1}^n P_i y_i}{\sum_{i=1}^n P_i} = \frac{199300}{7633,1} = 26,1 \text{ sm}$$

4-jadval. Zavodning elektr yuklamalari kartogrammasi jadvali

№	Sexning nomi	X, sm	Y, sm	$\alpha, ^\circ$	R, sm	X ₀ , sm	Y ₀ , sm
1	Natriy sulfat sexi	19,5	7	7,15	5,1	15	26,1
2	Maydalash sexi	19,5	10,3	8,90	4,4		
3	Zavod boshqarmasi	5	10,7	59,52	1,7		
4	Sinov tekshirish bo'limi	9,5	17,9	1,32	4,5	15	26,1
5	Nasosxona	7,5	26,2	8,46	4,6		
6	Kompressorxona	7,5	31,5	8,54	4,9		
7	Ftor tuzi sexi	7,5	36,3	7,25	4,5		
8	Superfosfat sexi	7,5	39,7	4,19	4,6		
9	Omborxona	7,5	43	62,09	1,8		
10	Eritmalar ombori	11	49,8	73,91	2,2		
11	Shlifovka korpusi	20,2	48,8	2,11	4,7		
12	Oshxona	25,5	41,5	63,17	1,5		
13	Gazogenerator sexi	25	31	7,41	3,0		
14	1-kislota bo'limi	20,4	31,5	5,72	5,4		
15	2-kislota bo'limi	20,4	14,8	0,65	6,7		

3.3. Nazorat savollari

1. Bosh pasaytiruvchi podstantsiyaning vazifasi nimadan iborat?
2. BPPning o'rnatish joyini aniqlashda qanday faktorlar hisobga olinadi?
3. Elektr yuklamalari kartogrammasi nima?

4-AMALIY MASHG'ULOT

TRANSFORMATORLARNING SONI VA QUVVATINI ANIQLASH

4.1.Nazariy qism

Sanoat korxonalarining elektr ta'minotini yaratishda BPP va sex transformatorlari soni va quvvatini tanlash katta ahamiyatga ega. To'g'ri tanlangan transformator soni va quvvati elektr energiyasi ta'minotining uzluksizligini ta'minlaydi.

Transformatorlarning soni tanlanayotganda birinchi navbatda ularning elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha kategoriyalarga ajratishga e'tibor beriladi. Bunda 1-va 2-kategoriya iste'molchilari ikki

transformatorli podstansiyadan, 3-kategoriya iste'molchilari bir transformatorli podstansiyadan ta'minlandilar.

Transformatorlarni iste'molchilarga o'rnatish ham kategoriyaga qarab amalga oshiriladi. Agar bitta transformator podstansiyasi yordamida bir nechta iste'molchilar guruhi ta'minlanayotgan bo'lsa, birinchi navbatda transformator 1- va 2-kategoriyali iste'molchilar joylashgan sexga o'rnatiladi.

Transformatorlarning quvvatini tanlash quyidagi ikki usul bo'yicha amalga oshiriladi:

1.Yuklanish ko'effitsiyenti usuli. Bu usul bo'yicha transformator quvvatini tanlashda yuklanish ko'effitsiyentining kategoriyalar kesimida ruxsat etilgan quyidagi qiymatlariga qarab aniqlanadi.

Yuklanish ko'effitsiyentining kategoriyalar kesimida ruxsat etilgan qiymatlari:

I kategoriya – 0,6 dan 0,7 gacha;

II kategoriya – 0,7 dan 0,75 gacha. Ba'zi hollarda 0,85 gacha;

III kategoriya – 0,85 dan 0,95 gacha.

Transformator podstansiyasining yuklanish ko'effitsiyenti quyidagi ifoda yordamida aniqlanadi:

$$K_{yu} = \frac{S_{ist}}{n \cdot S_{tr}}$$

bu yerda:

S_{ist} – transformator o'rnatilayotgan iste'molchilar joylashgan sexning to'la quvvati, kVA;

n – elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha o'rnatiladigan transformatorlar soni (1- va 2-kategoriya iste'molchilari uchun $n=2$ ga, 3-kategoriya iste'molchilari uchun $n=1$ ga teng);

S_{tr} – sexga o'rnatilishi rejalashtirilayotgan transformator quvvati, kVA.

Umuman olganda transformatorlarni normal ish holatida yuklanishi 70-75% bo'lishi kerak. Shu talablar bajarilgandagina transformator o'zining passport ma'lumotlari bo'yicha mo'ljallangan muddatda (taxminan 20 yil) ishlashi mumkin.

2.Normal va avariya rejimlariga tekshirish usuli. Bu usul bo'yicha transformatorlarning quvvati tanlanganda, tanlangan transformator quvvati quyidagi shartlarni bajarishi lozim:

a) Normal ish rejimida: $n \cdot S_{tr} \geq S_{ist}$

b) Avariya ish rejimida: $1,4 \cdot S_{tr} \geq S_{ist}$

Avariya rejimida ifodalangan 1,4 avariya rejimi paytida transformatorni 40%ga o'ta yuklash mumkinligini xarakterlaydi. Transformatorni avariya rejimida o'ta yuklash uchun transformator normal ish rejimida maksimal 93% yuklama bilan ishlagan bo'lishi lozim. Transformatorni o'ta yuklash bir sutkada 6 soatgacha ruxsat etiladi, bu holat 5 sutkadan oshmasligi lozim.

Yuqorida ko'rib chiqilgan ikkinchi usul 2-va 3-kategoriya iste'molchilarga ega sexlarga transformator o'rnatilayotganda qo'llaniladi. Sex iste'molchilarini elektroenergiya bilan ta'minlashda 2 va 3 standart quvvatli transformatorlarni tanlash maqsadga muvofiqdir.

4.2. Transformatorlarning soni va quvvatini tanlashga oid misol

Dastlab, zavod hududida joylashgan 14 ta sex quvvat balansi bo'yicha 7 ta transformator podstantsiyasiga ajratib olinadi va har bir TP uchun transformator quvvati va soni tanlanadi.

Misol tariqasida TP№1 ga transformator soni va quvvati tanlanadi. Bu TP o'z ichiga kislota bo'limi №2 ni o'z ichiga oladi. TPning umumiy quvvati $S_{TP\text{№}1}=1348$ kVA ga teng. Elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha TP 2-toifali iste'molchi hisoblanadi. Shuning uchun bu TPga ikki transformatorli podstantsiya tanlanadi. Bu TP uchun 4-ilovadan quvvati 1000 kVAli 2 ta transformator tanlanadi va yuklanish koeffitsiyentiga tekshiriladi.

$$K_{yu} = \frac{1348}{2 * 1000} = 0,67$$

Yuklanish koeffitsiyenti 0,67 ga teng. Demak bu TP uchun 2xTM-1000/10/0,4 markali transformator tanlanadi.

Zavodning qolgan TPlari uchun ham shu tartibda transformatorlar soni va quvvati tanlanadi va 5-jadvalda ko'rsatib o'tiladi.

5-jadval. Kimyo zavodining transformator podstansiyalari uchun tanlangan transformatorlar

№	TP raqami	TP ga kirivchi sexlar	TP quvvati, kVA	Tanlangan transformator markasi va soni	Yuklanish koef.
1.	TP-1	15	1348	2xTM-1000/10/0,4	0,67
2.	TP-2	2,1,3	1455	2xTM-1000/10/0,4	0,73
3.	TP-3	4	590	1xTM-630/10/0,4	0,94
4.	TP-4	5,6	1340	2xTM-1000/10/0,4	0,67
5.	TP-5	7,8,9	1325	2xTM-400/10/0,4	0,66
6.	TP-6	14,13,12	1235	2xTM-1000/10/0,4	0,62
7.	TP-7	11,10	802	2xTM-630/10/0,4	0,64

4.3.Nazorat savollari

1. Transformatorlarning soni va quvvatini tanlash qaysi usullar bo'yicha amalga oshiriladi?
2. Transformatorlarning yuklanish koeffitsiyenti bo'yicha tanlash.
3. Transformatorning avariya rejimi bo'yicha tanlanishi.

5-AMALIY MASHG'ULOT

BOSH PASAYTIRUVCHI PODSTANSIYA QUVVATINI TANLASH

5.1.Nazariy qism

BPP transformatori soni va quvvati ham 4-amaliy mashg'ulotda keltirilgan usullar bo'yicha tanlanadi. Tanlangan transformator sanoat korxonasini normal va avariya rejimlarida elektr energiya bilan ta'minlab, elektr ta'minoti uzluksizligini ta'minlashi lozim. Quyida elektr ta'minoti loyihalananayotgan kimyo zavodi BPPiga transformator soni va quvvati tanlangan.

Zavodning kompensatsiyadan keyingi umumiy quvvati $S_{zavod}=8097$ kVA ni tashkil etadi. Elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha zavod 2-toifali iste'molchi hisoblanadi. Demak, shart bo'yicha 2 ta kuch transformatori o'rnatiladi. Tanlanadigan transformator normal va avariya rejimlarga tekshiriladi.

Agar BPP uchun 4-ilovadan TMH-6300/35/10 markali 2 ta transformator tanlansa:

$$K_{yu} = \frac{S_{hkk}}{n \cdot S_{nt}} = \frac{8097}{2 \cdot 6300} = 0,64$$

Yuklanish koeffitsiyenti 0,64 ga teng. Bu tanlangan transformator II kategoriya iste'molchilari uchun yuklanish koeffitsiyenti qiymatini qanoatlantiradi. Endi normal va avariya rejimlariga tekshirib o'tiladi.

Normal rejimda:

$$S_{nt} = 6300 \text{ kVA}$$

$$S_{hkk} = 8097 \text{ kVA}$$

$$2 \cdot S_{nt} \geq S_{hkk}$$

$$2 \cdot 6300 \text{ kVA} \geq 8097 \text{ kVA}$$

Shunda

$$12600 \text{ kVA} \geq 8097 \text{ kVA} \text{ shart bajarildi.}$$

Avariya rejimda:

$$1,4 \cdot S_{nt} \geq S_{hkk}$$

$$1,4 \cdot 6300 \geq 8097 \text{ kVA}$$

$$8820 \text{ kVA} \geq 8097 \text{ kVA}$$

Shart bajarildi.

Yuqorida ko'rib o'tilganidek, tanlangan TMH-6300/35/10 markali kuch transformatori normal va avariya rejimlarda shartlarni bajardi va bu transformator BPP transformatori qilib tanlandi.

5.2. Nazorat savollari

1. BPP transformatorlarining soni va quvvatini tanlash qaysi shartlar bo'yicha amalga oshiriladi?
2. BPP transformatorlarini yuklanish koeffitsiyenti bo'yicha tanlash.
3. BPP transformatorining avariya rejimi bo'yicha tanlanishi.

6-AMALIY MASHG‘ULOT

TASHQI ELEKTR TARMOG‘I HISOBI

6.1.Nazariy qism

Tashqi elektr tarmog‘i – bu manbadan sanoat korxonasining bosh pasaytiruvchi transformatorigacha bo‘lgan oraliqda elektrotarqilma ta‘minoti tarmog‘i hisoblandi. Tashqi elektr tarmog‘ini hisoblashdan oldin, uning kuchlanishi tanlab olinadi. Tashqi elektr tarmog‘i kuchlanishi qiymati tanlanayotganda dastavval, pastroq qiymatdagi nominal kuchlanish qiymati tanlanadi. Bu o‘z navbatida iqtisodiy sarf-xarajatlarning kamayishiga olib keladi. Agar uzatilayotgan quvvat miqdori katta bo‘lsa, kuchlanish qiymatini kattaroq qiymatda olish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bizga ma‘lumki, quvvat isroflari kuchlanishga teskari proporsional. Shundan kelib chiqib, tashqi tarmoq kuchlanish qiymatining katta bo‘lishi tarmoqdagi isroflar qiymatining ruxsat etilgan qiymatlardan oshib ketmasligini ta‘minlaydi.

Tashqi elektr tarmoq nominal kuchlanishini yuklama qiymatiga qarab tanlashda quyidagi shart qabul qilingan:

Agar yuklama 10 000 kVAgacha bo‘lsa $U_n=35$ kV;

10 000 dan 15 000 kVAgacha bo‘lsa $U_n=110$ kV;

15 000 kVA dan yuqori yuklamalarda $U_n=220$ kV.

Tashqi elektr tarmoq kuchlanishi tanlangandan so‘ng, quyidagi ifoda yordamida hisobiy tok qiymati aniqlanadi va bu yuza standart qiymatga keltiriladi:

$$I_{his} = \frac{S_{zavod}}{\sqrt{3} \cdot U_n}$$

Aniqlangan hisobiy tok qiymati bo‘yicha tokning iqtisodiy zichligi usuli bo‘yicha havo liniyasining hisobiy ko‘ndalang kesim yuzasi quyidagi ifoda yordamida aniqlanadi:

$$F_{his} = \frac{I_h}{j_{iqt}}$$

Tanlangan havo liniyasining simining qizish sharti bo'yicha ruxsat etilgan davomli toki liniyaning hisobiy tokidan katta bo'lishi kerak.

6.2. Tashqi elektr tarmog'ini hisoblashga oid misol

Zavodning kompensatsiyadan keying to'la quvvati $S_{zavod}=8097$ kVA ni tashkel etadi. Tashqi elektr tarmog'i kuchlanishini tanlash shartiga ko'ra, $S=8097$ kVA uchun 35 kVli tashqi tarmoq kuchlanishi tanlanadi.

$$I_{his} = \frac{S_{zavod}}{\sqrt{3} \cdot U_n} = \frac{8097}{\sqrt{3} \cdot 35} = 134 \text{ A}$$

$$F_{his} = \frac{I_h}{j_{iqt}} = \frac{134}{2 \cdot 1,3} = 51 \text{ mm}^2$$

Tashqi elektr tarmog'i uchun 5-ilovadan shu qiymatga yaqin yoki undan katta bo'lgan havo liniyasining ko'ndalang kesim yuzasi tanlanadi. Elektr uzatish liniyasining $I_{rux.et.}=210$ A, ko'ndalang kesim yuzasi $F=50$ mm² bo'lgan ikki zanjirli AC-50 markali liniya tanlandi.

6.3.Nazorat savollari

1. Tashqi elektr tarmog'i havo liniyasining kesim yuzasi qanday tanlanadi?
2. Tashqi elektr tarmoq kuchlanishini tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Iste'molchining quvvatiga bog'liq ravishda kuchlanish qiymati qanday tanlanadi?

7-AMALIY MASHG'ULOT

KABELLARNING KO'NDALANG KESIM YUZALARINI TANLASH

7.1. Nazariy qism

Sanoat korxonalarining elektr ta'minotini loyihalashda ko'riladigan asosiy masalalardan biri – bu tashqi va ichki elektr ta'minoti – havo va kabel liniyalarini tanlashdir.

Havo liniyasi manbadan korxonaning bosh pasaytiruvchi podstantsiyasi (BPP) gacha bo'lgan oraliqda elektrenergiya bilan ta'minlasa, kabel liniyalari BPPning 6-10 kV kuchlanishli kabel liniyalari BPPdan sex podstantsiyalari, yuqori kuchlanishli iste'molchilarni va 0,4 kV kuchlanishda taqsimlash qurilmalari va ayrim joylashgan iste'molchilarni elektr energiya bilan ta'minlaydi.

Kabel liniyalari quyidagi shartlar asosida tanlanadi:

1. Hisobiy tok ta'siridan uzoq vaqt davomida qizish sharti bo'yicha;
2. Tokining iqtisodiy zichligi bo'yicha
3. Qisqa tutashish tokiga chidamliligi bo'yicha;
4. Kuchlanishning yo'qotilishi shartlari bo'yicha.

7.2. Kuchlanishi 10 kVli kabel liniyalarini tanlash

Kuchlanishi 10 kVli kabel liniyalarini tanlashda yuoridagi shartlardan uchtasidan foydalaniladi:

a) *Hisobiy tok ta'siridan uzoq vaqt davomida qizish sharti bo'yicha.* Bu shart bo'yicha kabel liniyasining ko'ndalang kesim yuzasini tanlashda quyidagi ifodalardan foydalaniladi:

Kabel liniyasining hisobiy toki aniqlanadi:

$$I_{xuc.} = \frac{S_{IOK}}{n\sqrt{3} \cdot U_{HOM}}$$

Aniqlangan hisobiy tokka yaqin yoki shu tok qiymatidan katta bo'lgan qizish sharti bo'yicha ruxsat etilgan davomli tokka mos keluvchi ko'ndalang kesim yuza tanlanadi.

b) *Tokning iqtisodiy zichligi sharti bo'yicha.* Bu shart bo'yicha kesim yuza tanlashda o'tkazgichning materiali va maksimum yuklamada ishlash vaqti T_{max} bilan bog'langan holda quyidagi ifoda yordamida hisobiy kesim yuza aniqlanadi:

$$F_h = \frac{I_h}{j_{iqt}}$$

bu yerda: I_h – hisobiy tok qiymati, A;

j_{iqt} – tokning iqtisodiy zichligi, A/mm² (ma'lumotnomalardan olinadi).

Aniqlangan F_h qiymati standart qiymatga yaxlitlanadi.

c) Qisqa tutashish tokiga chidamliligi sharti bo'yicha. BPPning pastki kuchlanish tomonidan iste'molchiga tanlangan har bir kabel liniyasi shu nuqtadagi qisqa tutashish tokining termik qiymatiga javob berishi kerak. Shu maqsadda 10 kVli kabel liniyasini tanlashda ularning qisqa tutashish tokiga chidamliligi shartiga tekshiriladi. Bu shartda quyidagi ifodalardan foydalaniladi:

$$F_{QT} = \frac{I_{QT} \sqrt{t_{ish}}}{T}$$

bu yerda:

I_{QT} – BPPning pastki kuchlanish tomonidagi nuqtada qisqa tutashish tokining qiymati, A;

t_{ish} – elektr ta'minoti tizimida qo'llanilgan releli himoya va kommutatsion apparatlarning ishlash vaqti, $t_{ish} = t_{him} + t_{och}$, sek;

T - tanlangan kabel liniyasining qizish harorati, T=95°C.

Aniqlangan F_{QT} qiymati standart qiymatga yaxlitlanadi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan uchta shartlar asosida aniqlangan kesim yuzalarning eng katta qiymatlisi iste'molchi uchun tanlanadi.

7.3. Kuchlanishi 0,4 kVli kabel liniyalarini tanlash

Kuchlanishi 0,4 kV bo'lgan kabel liniyalarini tanlashda kuchlanishi 10 kVli liniyalardan farqli ravishda, qisqa tutashish tokining qiymati sharti bo'yicha tanlanmaydi. Aksincha hisobiy tok ta'siridan uzoq vaqt davomida qizish va tokning iqtisodiy zichligi sharti bo'yicha tanlangan kesim yuza kuchlanish yo'qotilishiga tekshiriladi. U quyidagi ifoda yordamida aniqlanadi:

$$\Delta U = \sqrt{3} \cdot I_h \cdot l (r_0 \cdot \cos \varphi + x_0 \cdot \sin \varphi)$$

$$\Delta U \% = \frac{\Delta U}{U_{nom}} \cdot 100 \%$$

bu yerda I_h - hisobiy tok;

l – kabel liniyasining uzunligi, km;

r_0, x_0 – tanlangan kesim yuzaning aktiv va induktiv qarshiliklari;

$\cos \varphi$ - iste'molchining aktiv quvvat koeffitsiyent.

Kuchlanish yo'qotilishining qiymati $\pm 5\%$ gacha ruxsat etiladi. Bu qiymat $\pm 5\%$ dan oshgan hollarda, kesim yuza standart qatordan bitta pog'ona yuqoridan tanlanadi. Kesim yuza qiymati o'zgarishi bilan ruxsat etilgan $\pm 5\%$ ga erishilmasa, kabel liniyasi uzunligining optimal variantlari ko'rib chiqiladi.

7.4. Kabellarning ko'ndalang kesim yuzalarini tanlashga oid misol

10 kVli kabel liniyalari asosan BPP ni TP lar bilan bog'lagan kabel liniyalari hisoblanadi. Bu KL-1 misolida ko'rib chiqiladi.

KL-1 BPP va TP №1 ni bog'laydi. Liniyadan o'tadigan quvvat $S_{KL-1} = 1308$ kVA ga teng. 10 kVli liniyalarning ko'ndalang kesim yuzasini tanlash hisobi ikki shart bo'yicha olib boriladi va 5-ilovadan natija bo'yicha shu qiymatga eng yaqin undan katta bo'lgan qiymatdagi kesim yuza tanlanadi.

$$I_{his} = \frac{S_{KL-1}}{\sqrt{3} \cdot U_n} = \frac{1308}{\sqrt{3} \cdot 10} = 75,6 A$$

$$I_{his.max} = \frac{I_{his}}{2} = \frac{75,6}{2} = 37,8 A$$

$$F_{his} = \frac{I_{his.ishchi}}{j_{iqt}} = \frac{37,8}{1,3} = 29 mm^2$$

$F_{his} = 29 mm^2$ ni standart yuzaga keltiriladi. $F_{st} = 25 mm^2$ $I_{rux.et} = 90 A$.

Yuqorida ko'rib chiqilgan ikki shart bo'yicha KL-1 uchun ko'ndalang kesim yuzasi $F = 25 mm^2$ bo'lgan, ikki zanjirli AАIII_B-3x25 markali kabel liniyasi tanlanadi.

Zavodning qolgan sexlari uchun ham xuddi shu tartibda 10 kVli kabel liniyalari tanlanadi va 6-jadvalda ko'rsatib o'tiladi.

6-jadval. 10 kVli kabel liniyalari hisobi

№ KL	Kabel manzili	S _{kl} , kVA	I _{xmax} , A	Kesim yuza, mm ²				Tanlangan kabel markasi
				I _{ruх.еt} bo'yicha		j _{iqt} bo'yicha		
				I _{ruх.еt} , A	F, mm ²	F _{xis} , mm ²	F _{stan} , mm ²	
KL 1	BPP-TP1	1355	78	90	25	30	35	2xAAlIIIB–3x35
KL 2	BPP-TP2	2147	124	140	50	47,7	50	1xAAlIIIB–3x50
KL 3	TP2-TP3	872	50	75	16	21	25	2xAAlIIIB–3x35
KL 4	BPP-TP4	1924	111,2	115	35	42	50	2xAAlIIIB–3x50
KL 5	TP4-TP5	959	55,4	75	16	21,3	25	2xAAlIIIB–3x35
KL 6	BPP-TP6	1541	89	90	25	34,2	35	2xAAlIIIB–3x35
KL 7	BPP-TP7	2343	135	140	50	51	50	2xAAlIIIB–3x50
KL 8	TP7-TP8	559	32	75	16	12,3	16	2xAAlIIIB–3x35
KL 9	TP7-TP9	396	23	75	16	17	16	1xAAlIIIB–3x35
KL 10	BPP-TP10	895	51,7	75	16	20	25	2xAAlIIIB–3x35

7.5.Nazorat savollari

1. Sanoat korxonasining ichki va tashqi elektr tarmog'i nimadan iborat?
2. Kuchlanishi 10 kVli kabel liniyalari qaysi shartlar asosida tanlanadi?
3. Kuchlanishi 0,4 kVli kabel liniyalari qaysi shartlar asosida tanlanadi?

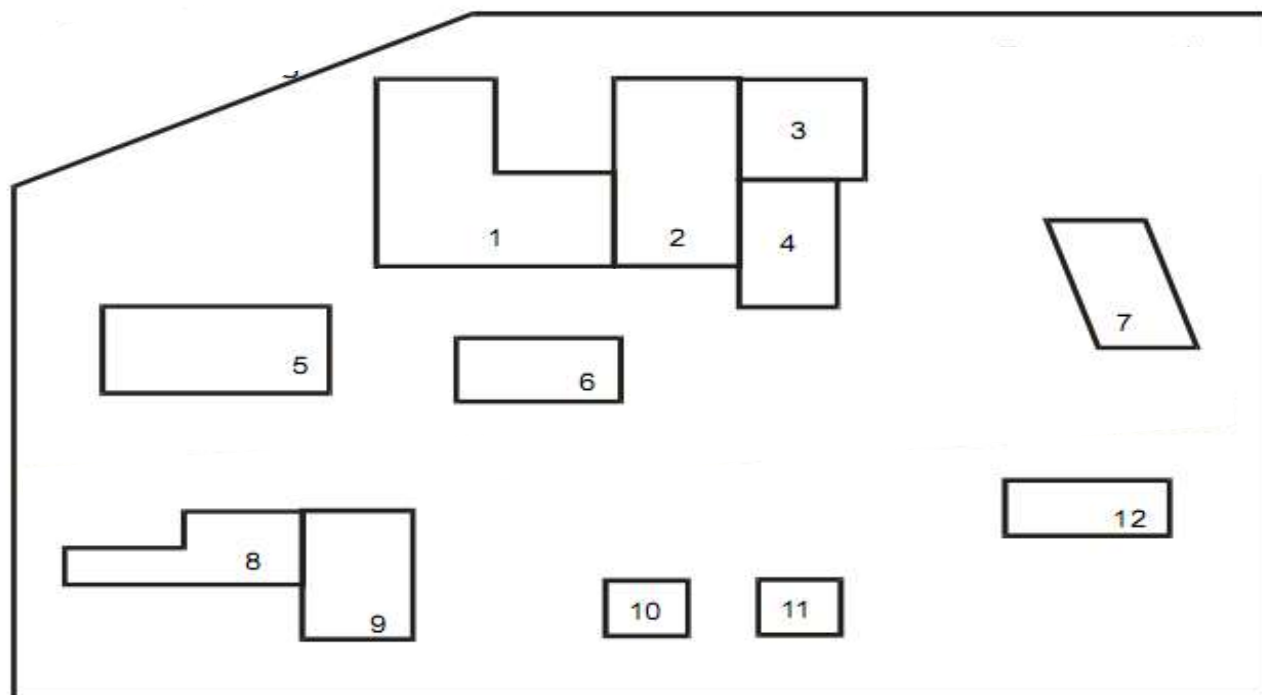
ILOVALAR

1-ilova

SANOAT KORXONLARINING ELEKTR TA'MINOTINI LOYIHALASH UCHUN VARIANTLAR

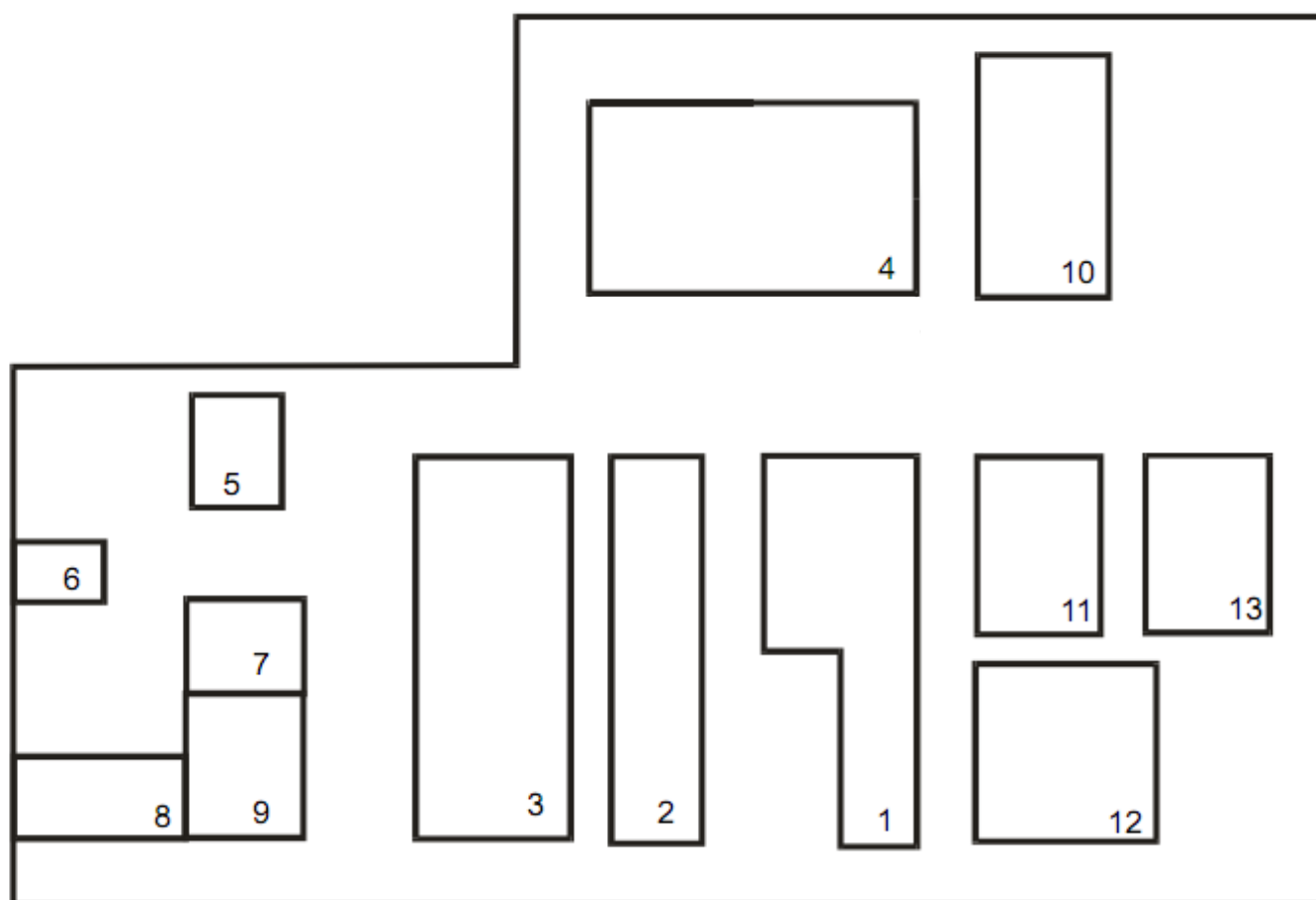
1. Yog'-moy kombinati

№	Sex nomi	O'rnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq varianti									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	1-tayyorlov sexi	600	500	700	900	400	550	730	650	490	520
2.	2-tayyorlov sexi	500	400	700	520	450	610	570	520	480	600
3.	Yuvish bo'limi	800	700	600	590	750	630	680	820	850	750
4.	Mahsulothona	630	700	1200	1000	1100	800	750	600	1200	700
5.	Issiqlik elektr markazi	600	500	400	350	450	570	650	450	620	520
6.	Zavod boshqarmasi	200	220	180	190	210	200	300	350	150	170
7.	Tayyor mahsulot ombori	300	720	680	660	250	570	480	650	250	700
8.	Hom ashyo ombori	1000	700	850	930	710	350	690	580	830	385
9.	Avtopark	400	300	350	200	500	550	375	430	380	280
10.	1-nasosxona	100	95	80	150	110	87	93	120	117	85
11.	2-nasosxona	100	58	85	83	75	120	110	93	80	78
12.	Ta'mirlash-mexanika sexi	50	20	60	70	55	47	45	30	43	62

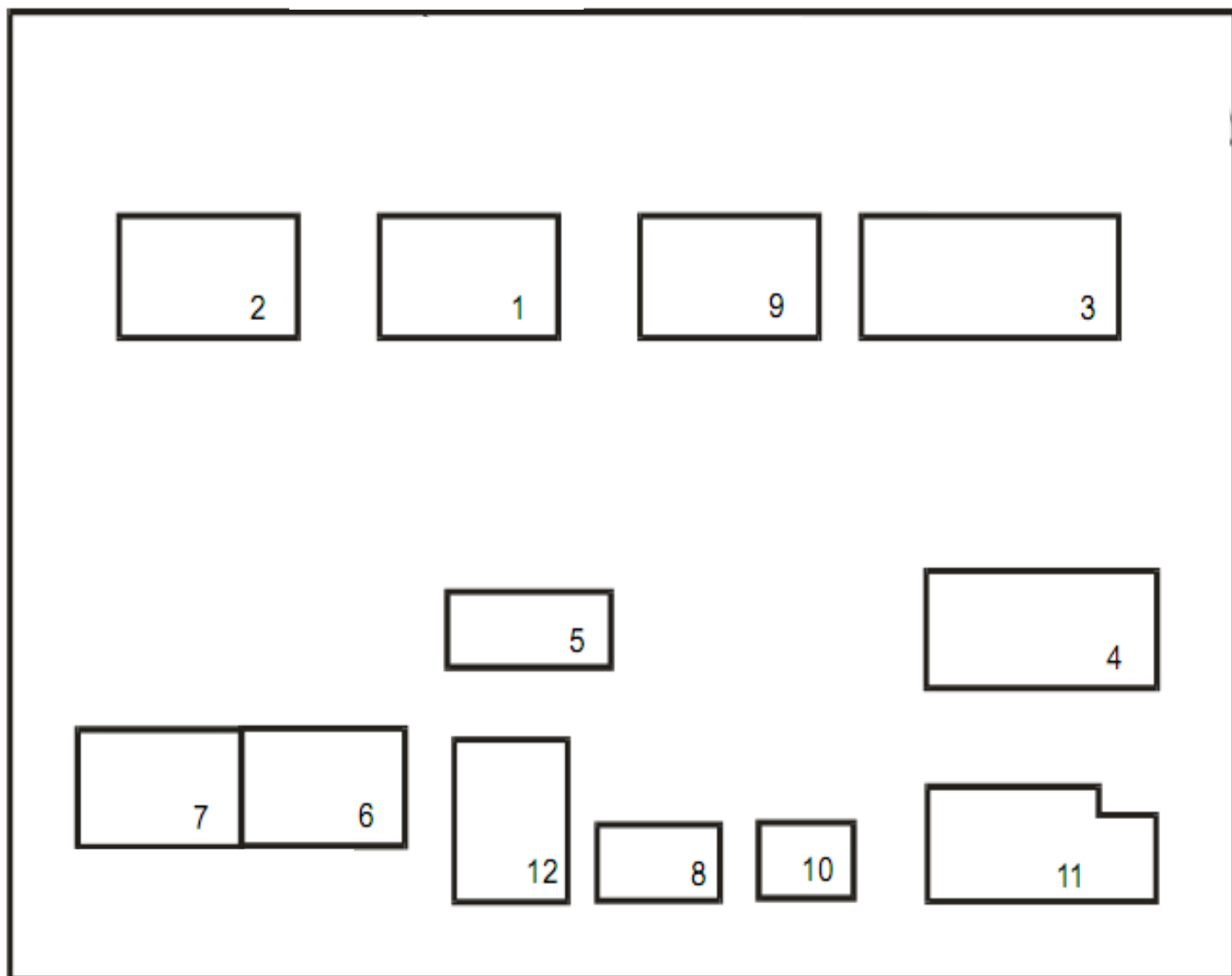
2. To‘qimachilik kombinati

№	Sex nomi	O‘rnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq varianti									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	1-tayyorlov sexi	600	500	700	900	400	550	730	650	490	520
2.	2-tayyorlov sexi	500	400	700	520	450	610	570	520	480	600
3.	Bo‘yash sexi	800	700	600	590	750	630	680	820	850	750
4.	Tikuv fabrikasi	630	700	1200	1000	1100	800	750	600	1200	700
5.	Quyuv sexi	600	500	400	350	450	570	650	450	620	520
6.	Qozonxona	200	220	180	190	210	200	300	350	150	170
7.	Mexanika sexi	300	720	680	660	250	570	480	650	250	700
8.	Elektrofizik korpusi	1000	700	850	930	710	350	690	580	830	385
9.	Dekorativ iplar ombori	400	300	350	200	500	550	375	430	380	280
10.	Zavod boshqarmasi	100	95	80	150	110	87	93	120	117	85
11.	Garaj	100	58	85	83	75	120	110	93	80	78
12.	Tayyor mahsulot ombori	50	20	60	70	55	47	45	30	43	62
13.	Nasosxona	1000	1600	1600	800	1200	1600	2500	3200	3200	2500

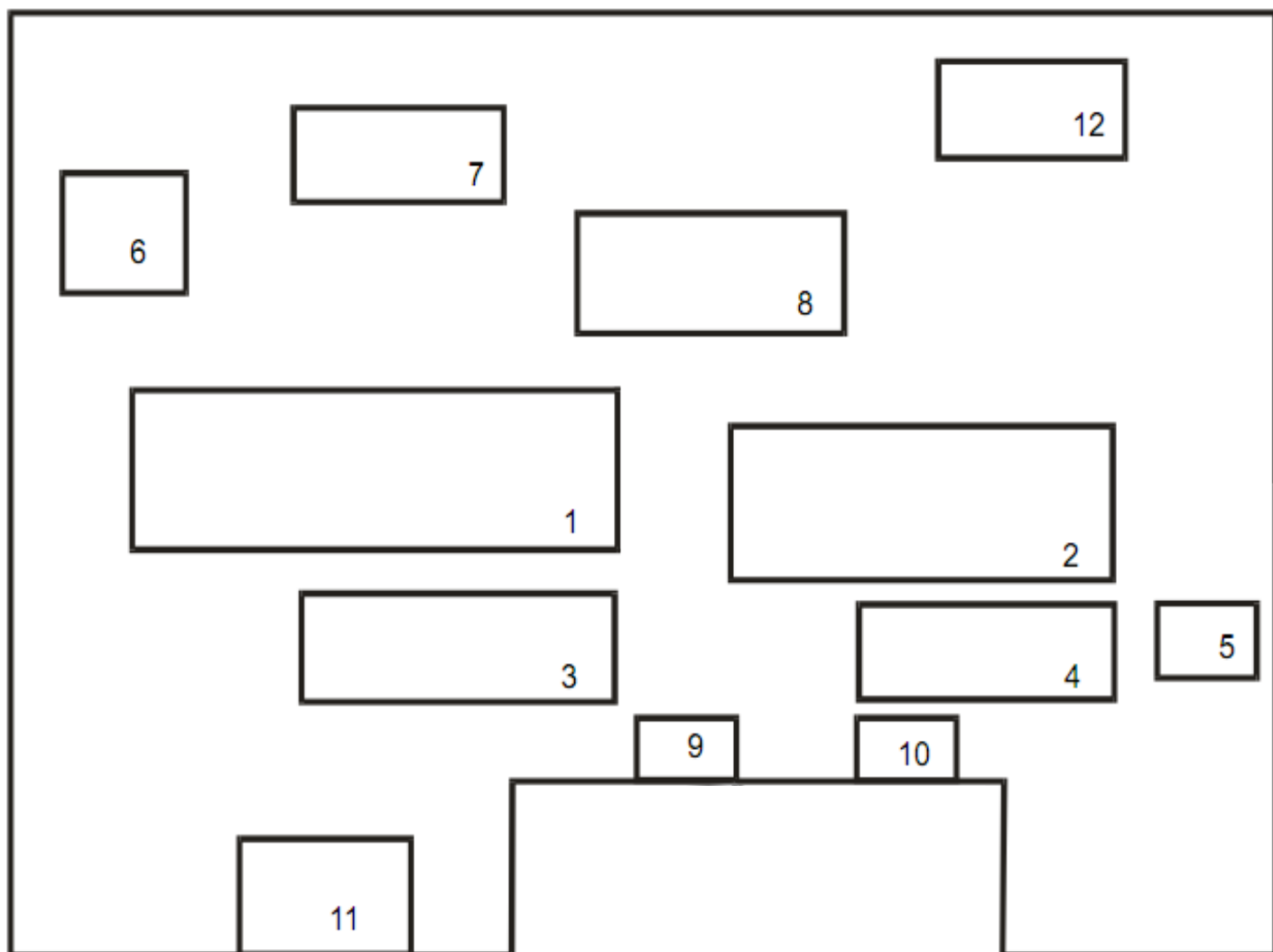
3. Traktor ehtiyot qisimlari ishlab chiqarish zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq varianti									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	Mexanika sexi	900	650	490	740	560	350	590	880	700	490
2.	Termik sex	200	800	600	500	820	360	190	280	560	700
3.	Tayyorlov sexi	250	400	350	280	300	200	210	330	220	280
4.	Instrumental sex	490	700	270	900	500	580	250	700	900	350
5.	Temirchilik sexi	480	620	800	500	780	920	900	360	800	950
6.	Issiqxona	600	700	650	500	900	800	650	620	580	550
7.	Elektrosex	360	400	250	280	200	390	300	200	270	370
8.	Sinov-tajriba sexi	370	270	200	300	390	200	280	250	400	360
9.	Kompressorxona	800	900	1000	1300	1100	700	950	1500	2000	1300
10.	Nasosxona	600	900	290	800	380	700	590	290	660	900
11.	Laboratoriya	150	200	230	250	180	160	170	210	280	320
12.	Taʼmirlash-mexanika sexi	200	400	840	450	820	250	790	970	590	580

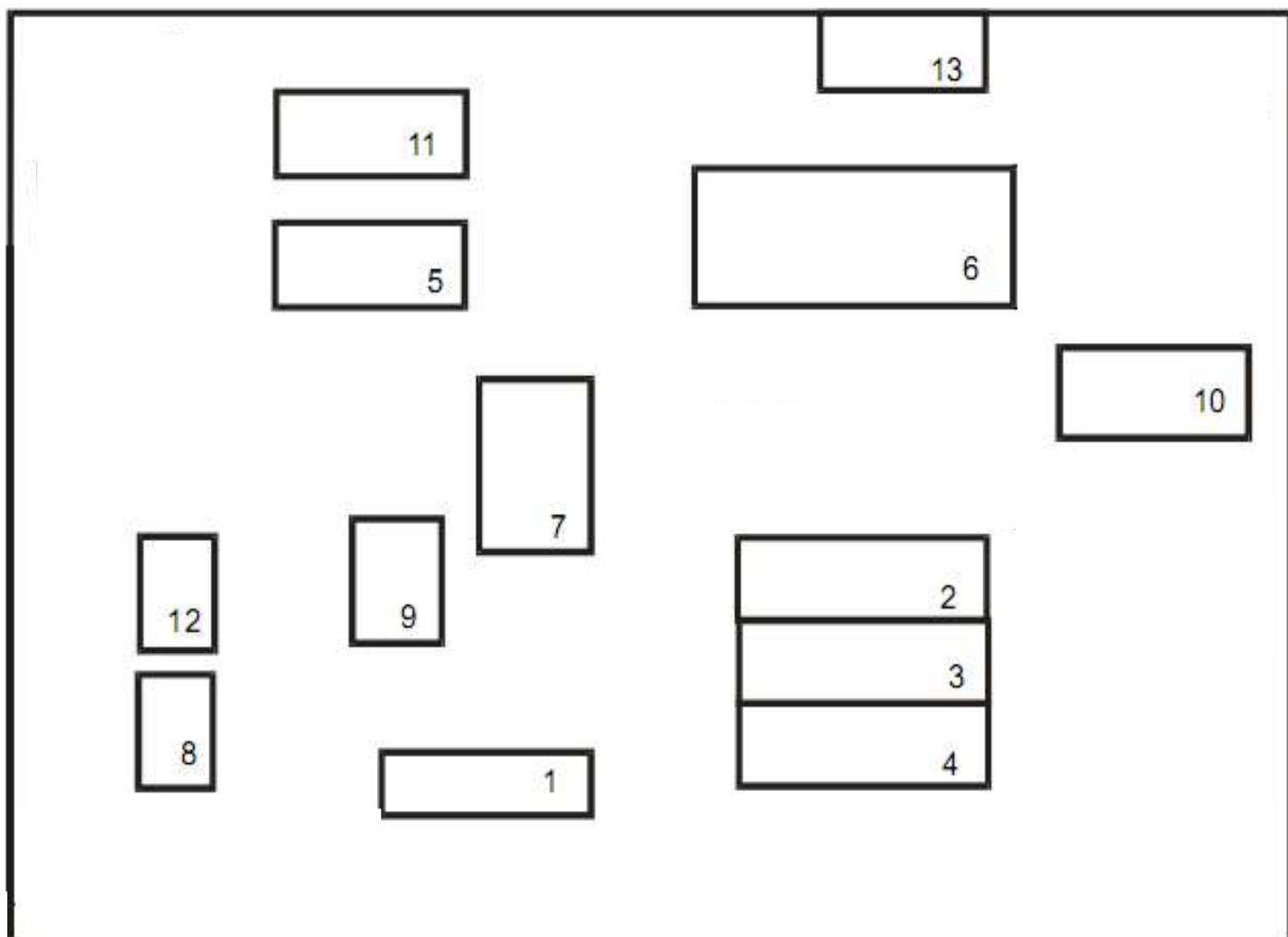
4. Avtomobil zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq varianti									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	Bosh konveyer	900	890	800	390	700	650	690	700	950	850
2.	Motor sexi	400	500	700	590	390	420	720	690	990	350
3.	Kuzov sexi	700	900	600	390	490	250	280	680	590	800
4.	Instrumental sex	700	600	350	500	400	800	300	200	450	200
5.	Taʼmirlsh-mexanika sexi	400	300	250	375	500	450	370	430	360	350
6.	Taxtaga qayta ishlov berish sexi	280	290	360	450	420	470	510	360	690	380
7.	Quyuv sexi	800	320	790	580	620	350	480	900	700	820
8.	Temirchilik sexi	650	700	800	1300	1250	1100	820	870	900	830
9.	Zavod boshqarmasi	120	110	120	140	130	125	137	145	135	115
10.	Laboratoriya	100	97	112	125	85	118	90	80	80	85
11.	Oshxona	500	530	470	450	510	400	480	510	520	500
12.	Kompressorxona	880	800	750	830	700	740	600	650	710	820

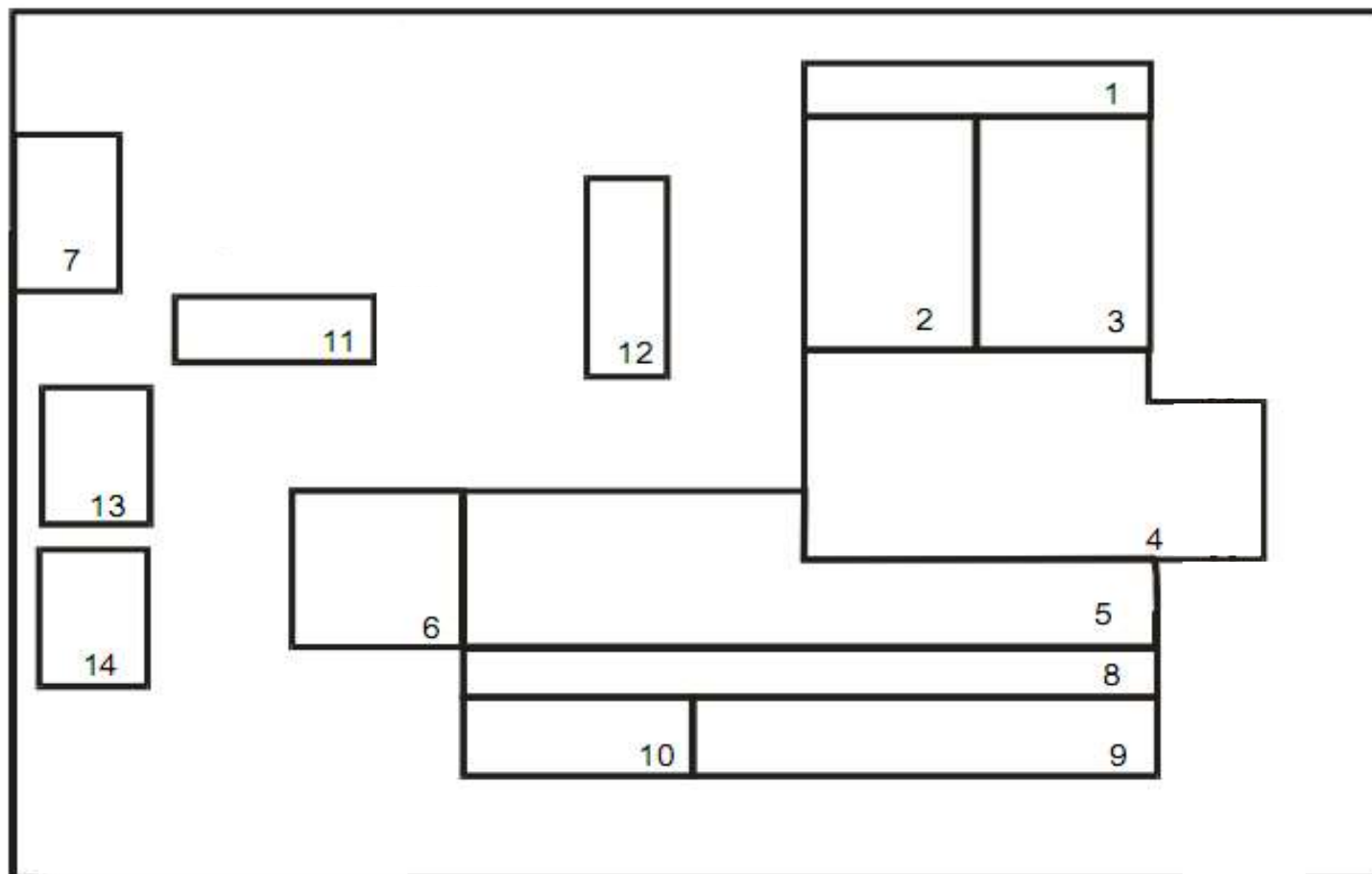
5. Mashinasozlik zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq varianti									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	Quyuv sexi	1000	700	590	750	690	900	850	930	660	880
2.	Mexanika sexi	1050	900	800	900	360	580	850	580	700	880
3.	Instrumental sexi	350	400	700	360	800	500	900	700	360	600
4.	Qadoqlash sexi	520	400	670	900	500	700	1000	800	600	950
5.	Taxtani qayta ishlash sexi	280	320	170	150	300	260	200	250	210	460
6.	Yigʻuv sexi	200	250	400	300	200	360	500	400	500	300
7.	Temirchilik sexi	760	900	250	1200	800	1100	430	950	1000	830
8.	Tajriba-sinov sexi	380	280	400	420	250	300	350	410	300	200
9.	Kompressorxona	1500	1100	1000	1200	1000	1300	800	700	900	1000
10.	Nasosxona	800	900	480	700	920	950	560	600	800	850
11.	Laboratoriya	150	200	220	170	160	210	150	90	130	120
12.	Taʼmirlash-mexanika sexi	180	250	200	230	190	160	300	240	200	160
13.	Zavod boshqarmasi	100	60	54	65	33	70	40	55	30	35

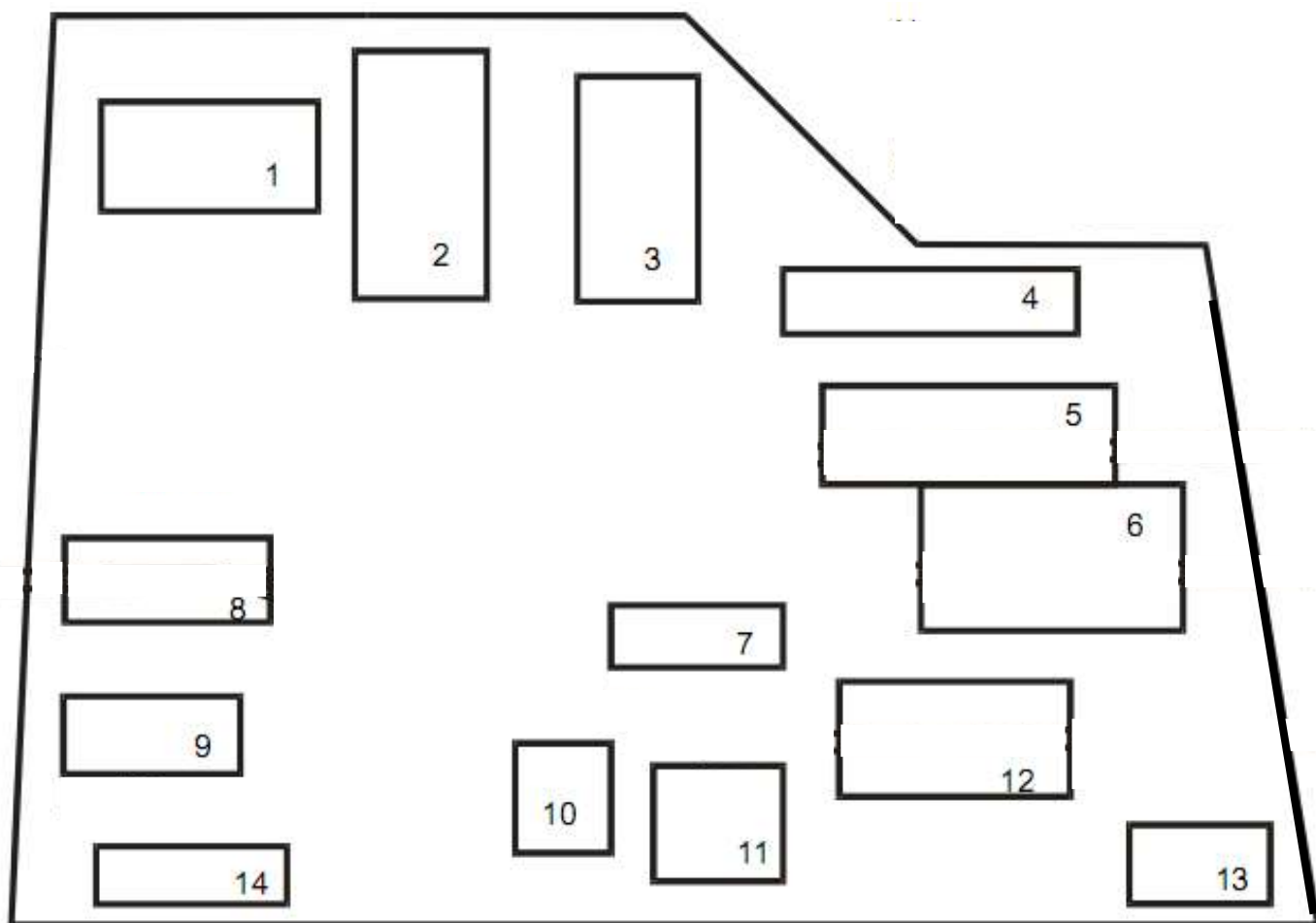
6. Asbobsozlik zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq variant									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	1-termik boʻlim	780	900	800	860	500	560	880	790	700	460
2.	Tayyorlash sexi	800	700	400	1000	500	900	450	830	1100	600
3.	Sverlilniy	600	800	660	480	900	700	560	770	800	590
4.	Sex plashek	800	900	500	400	1000	700	600	750	680	390
5.	Sex metchikov	880	290	400	390	400	500	360	950	800	700
6.	Taxtani qayta ishlash sexi	210	140	250	210	200	170	100	160	220	250
7.	Taʼmirlsh-mexanika sexi	280	320	190	250	410	600	520	200	400	220
8.	2-termik boʻlim	800	700	490	600	570	390	580	990	780	890
9.	Sinov stansiyasi	160	120	180	140	100	90	150	130	80	110
10.	Temirchilik sexi	580	700	560	800	900	500	1100	600	320	800
11.	Ombor	200	180	120	150	140	130	190	170	130	120
12.	Zavod boshqarmasi	250	300	320	240	280	260	270	190	340	380
13.	Nasosxona	400	300	450	270	280	420	330	370	410	250
14.	Kompressorxona	1200	2500	1000	1600	900	1100	1300	2000	2800	1400

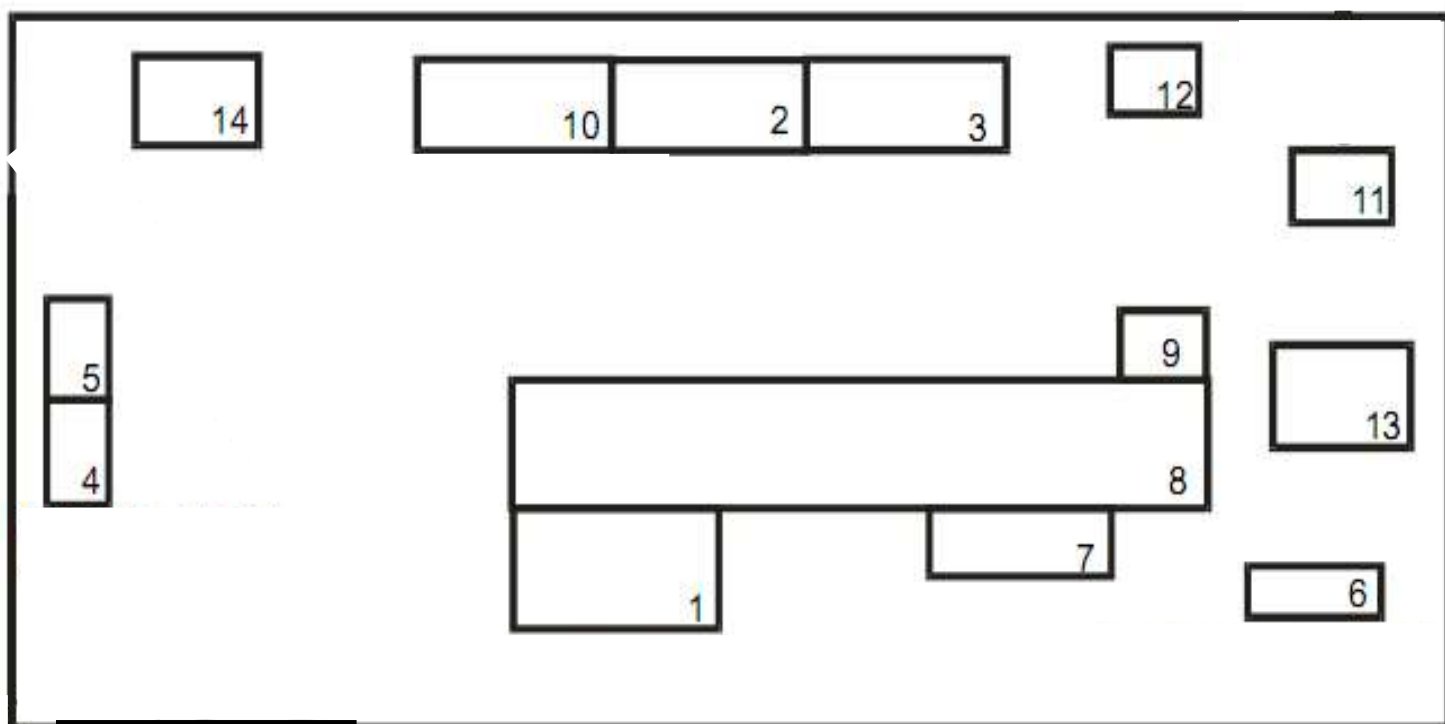
7.Vagonlarni ta'mirlash zavodi

№	Sex nomi	O'rnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq variant									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	Pilorama	40	40	40	60	40	80	40	80	80	60
2.	Quyuv sexi	800	1000	1500	1200	1100	740	700	800	1100	1400
3.	Temirchilik sexi	600	560	400	700	250	1100	300	500	1000	420
4.	Ombor	20	30	10	40	20	50	40	30	20	15
5.	Ko'tarish sexi	100	150	200	100	110	150	170	110	170	300
6.	Kolesniy	1200	2700	2100	1500	1100	1300	2000	2100	2300	1100
7.	Instrumental sex	470	630	420	520	430	500	800	650	900	740
8.	Bo'yash sexi	40	20	25	40	30	15	20	25	35	40
9.	Taxtani qayta ishlash sexi	330	410	520	360	670	450	380	370	200	240
10.	Qozonxona	60	30	40	50	70	30	40	60	45	50
11.	Kompressorxona	300	270	400	450	410	280	320	330	600	700
12.	Payvandlash sexi	150	120	170	240	170	150	230	250	400	270
13.	Mexanika sexi	620	770	810	640	680	250	500	400	360	710
14.	Tayyorlov sexi	100	110	120	175	170	180	150	110	200	160

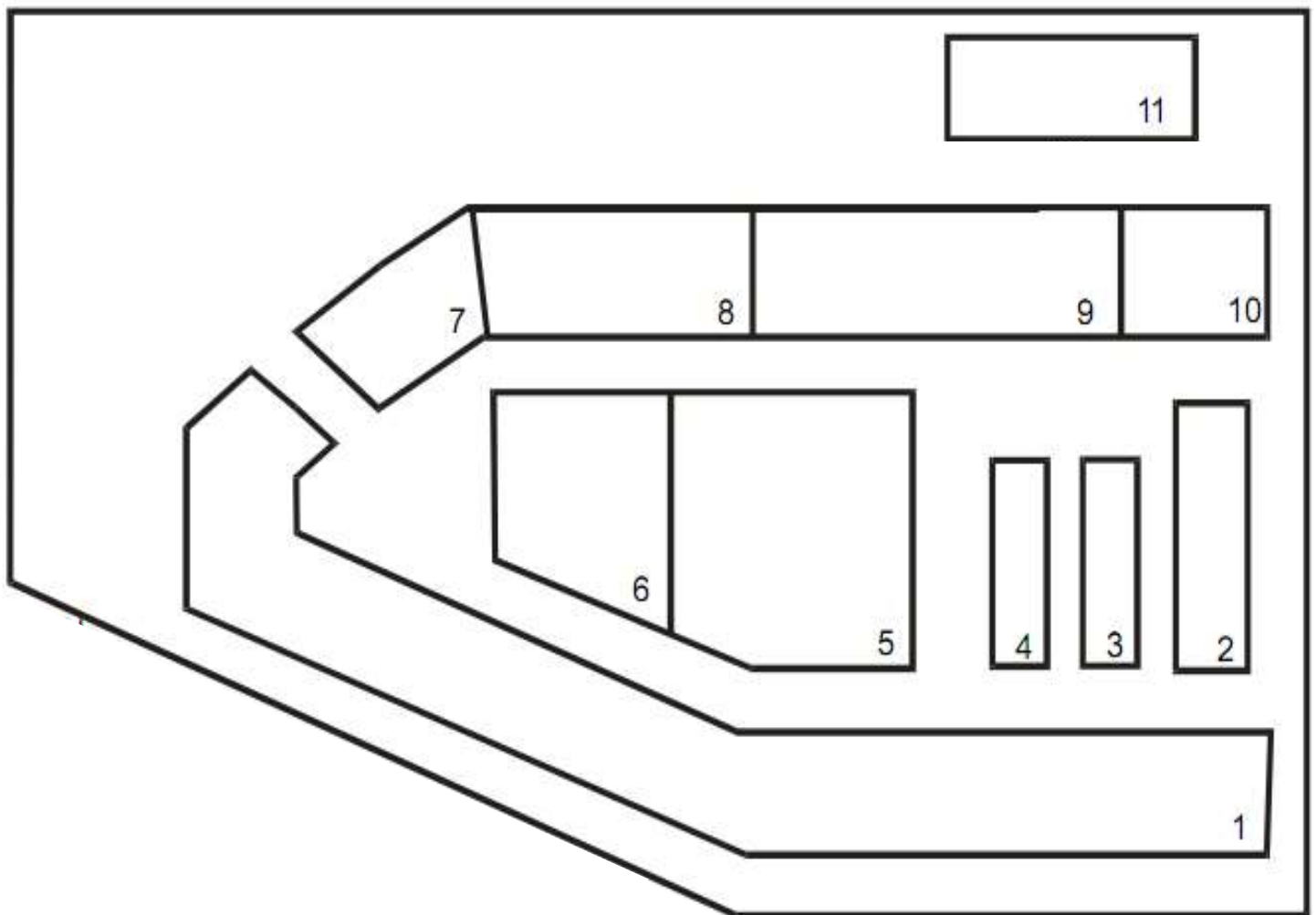
8. Sement zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq variant									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1	Sement sexi	2900	2500	2300	2450	3100	2560	2700	2870	2400	2200
2	1-klinkerni kuydirish sexi	1200	1150	1100	1000	980	1280	1320	1400	1450	1500
3	Oxak sexi	720	610	800	560	840	760	460	570	650	800
4	2-klinkerni kuydirish sexi	1300	1250	980	860	940	820	690	810	780	1020
5	Xom ashyoni maydalash sexi	1180	1200	1000	980	840	750	800	890	1120	1200
6	Taʼmirlash-mexanika sexi	600	650	700	580	560	590	620	720	850	900
7	Kompressorxona	2450	2300	2000	2100	2050	2300	2500	2500	2800	2750
8	Pechlar boʻlimi	2100	2300	2100	2250	2900	2360	2500	2670	2200	2000
9	Sementni qadoqlash sexi	500	520	600	670	580	480	610	700	680	490
10	Nasosxona	750	680	720	600	810	750	690	710	720	800
11	Koʻmir qabul qilish sexi	790	700	740	620	780	810	710	690	670	810
12	Laboratoriya	280	250	290	300	120	160	210	200	190	250
13	Mexanika sexi	1400	1300	1350	1450	1600	1560	1700	1800	1600	1450
14.	Ombor	20	30	10	40	20	50	40	30	20	15

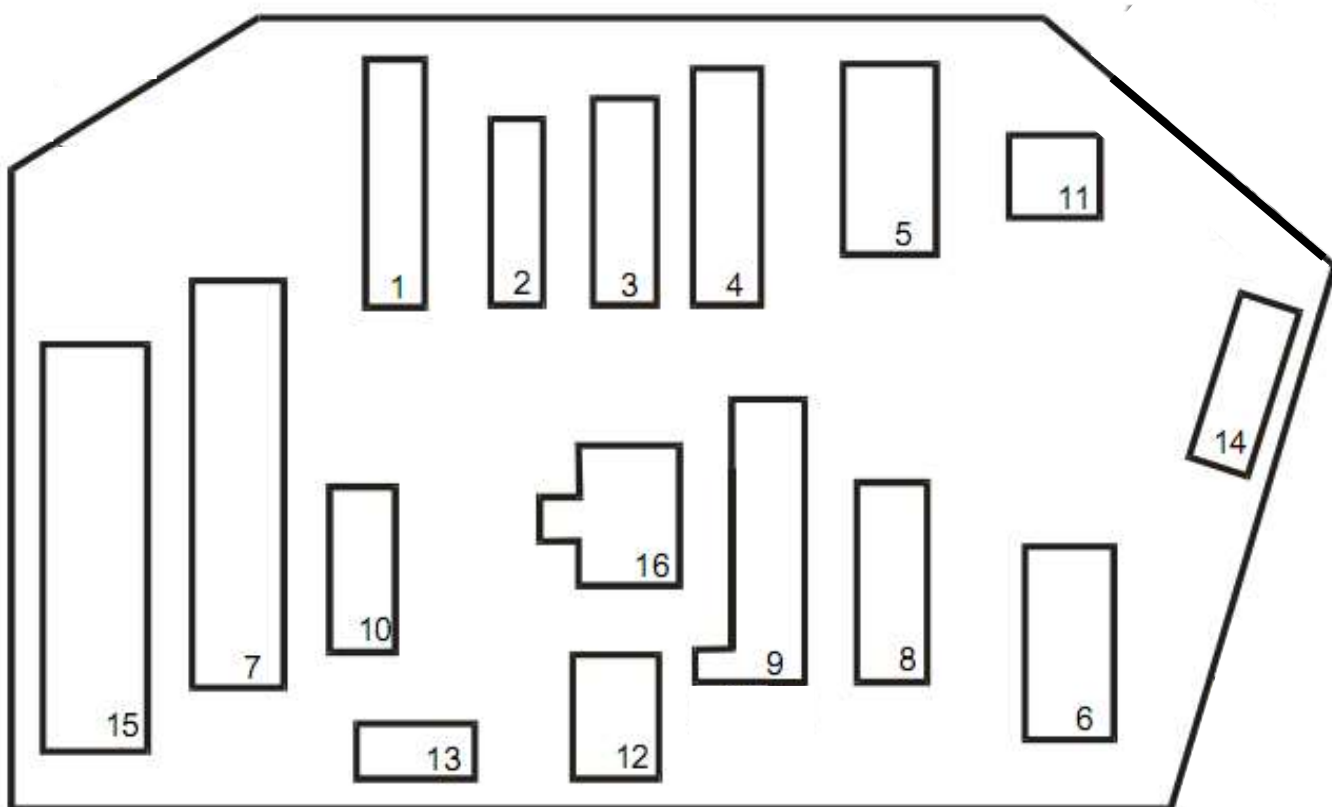
9. Elektrotexnika zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq variant									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	Bosh korpus	900	980	800	700	990	380	500	480	800	900
2.	Zavod boshqarmasi	60	75	50	90	105	75	100	75	105	110
3.	Mexanika sexi	500	600	750	720	680	750	520	900	950	810
4.	Instrumental sex	1200	850	700	1000	600	540	1100	1200	1000	400
5.	Tayyorlov sexi	490	420	340	700	650	520	330	300	750	850
6.	Laboratoriya	70	100	110	60	80	150	120	90	105	140
7.	Temirchilik sexi	700	900	600	400	500	1000	950	800	610	500
8.	Qadoqlash sexi	1000	1100	1500	1000	1200	1300	800	1400	1000	1200
9.	Yigʻuv sexi	500	700	490	900	800	960	790	500	780	990
10.	Quyuv sexi	700	800	600	400	900	500	700	650	400	900
11.	Kompressorxona	400	500	300	600	570	430	650	480	700	500

10. Kimyo zavodi

№	Sex nomi	Oʻrnatilgan quvvati, kVt									
		Topshiriq variant									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1.	1-kislota boʻlimi	910	850	780	900	680	840	800	960	750	700
2.	1-pech boʻlimi	660	600	700	720	580	500	480	800	820	680
3.	2-kislota boʻlimi	500	800	600	660	580	630	700	900	780	580
4.	Eritmalar ombori	260	280	320	400	200	620	470	300	440	420
5.	Sinov-tekshirish boʻlimi	200	1000	400	440	800	700	300	320	850	600
6.	Tayyor mahsulot ombori	500	600	380	280	620	400	450	570	420	350
7.	Ftortuzi sexi	900	800	600	1000	700	680	850	980	750	1100
8.	Temirchilik sexi	650	700	660	610	400	500	470	800	600	750
9.	2-pechlar boʻlimi	600	620	500	400	420	660	300	280	200	350
10.	Maydalash sexi	500	280	440	750	300	240	580	440	600	200
11.	Taʼmirlsh-mexanika sexi	300	580	500	600	220	200	500	420	350	510
12.	Superfosfat sexi	800	900	510	700	600	860	700	860	260	550
13.	Kompressorxona 10 kV	2500	2800	1700	1400	2100	2000	1800	1900	1740	1600
14.	Zavod boshqarmasi	500	450	480	440	290	550	470	400	600	370
15.	Shlifovka korpusi	800	700	760	850	690	800	900	960	900	500
16.	Qozonxona	500	290	900	730	440	600	400	390	380	700

SANOAT KORXONALARIGA TEGISHLI DASTLABKI MA'LUMOTLAR

№	Sexning nomi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
I. Yog'-moy kombinati					
1	1-tayyorlov sexi	0,62	0,45	14,3	0,95
2	2-tayyorlov sexi	0,65	0,42	14,5	0,95
3	Yuvish bo'limi	0,6	0,55	14,3	0,95
4	Mahsulothona	0,85	0,45	12,4	0,95
5	Issiqlik elektr markazi	0,6	0,65	14,3	0,95
6	Zavod boshqarmasi	0,85	0,6	12,2	0,95
7	Tayyor mahsulot ombori	0,8	0,4	12	0,85
8	Hom ashyo ombori	0,8	0,4	9,1	0,85
9	Avtopark	0,7	0,5	14,3	0,95
10	1-nasosxona	0,8	0,75	12	0,85
11	2-nasosxona	0,8	0,75	12	0,85
12	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,65	0,4	14,3	0,95
II. To'qimachilik kombinati					
		cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	1-tayyorlov sexi	0,75	0,85	14,3	0,95
2	2-tayyorlov sexi	0,7	0,8	12	0,8
3	Bo'yash sexi	0,8	0,78	14,3	0,85
4	Tikuv fabrikasi	0,65	0,7	12	0,85
5	Quyuv sexi	0,8	0,78	14,3	0,85
6	Qozonxona	0,7	0,8	14,5	0,95
7	Mexanika sexi	0,8	0,4	12	0,85
8	Elektrofizik korpusi	0,7	0,8	12	0,8
9	Dekorativ iplar ombori	0,65	0,4	14,3	0,95
10	Zavod boshqarmasi	0,75	0,7	15,6	0,85
11	Garaj	0,85	0,6	12,2	0,85
12	Tayyor mahsulot ombori	0,8	0,75	12	0,85
13	Nasosxona	0,65	0,7	12	0,85
III. Traktor ehtiyot qisimlari ishlab chiqarish zavodi					
		cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Mexanika sexi	0,75	0,4	12,4	0,85
2	Termik sex	0,75	0,65	12,4	0,85
3	Tayyorlov sexi	0,75	0,6	9,2	0,9
4	Instrumental sex	0,7	0,45	12,4	0,85
5	Temirchilik sexi	0,8	0,75	12	0,85
6	Issiqxona	0,6	0,65	14,3	0,95
7	Elektrosex	0,87	0,35	12	0,95

8	Sinov-tajriba sexi	0,85	0,45	13,5	0,8
9	Kompressorxona	0,7	0,65	12	0,8
10	Nasosxona	0,72	0,75	12,4	0,85
11	Laboratoriya	0,7	0,4	12,4	0,95
12	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,73	0,35	12,4	0,95
	IV. Avtomobil zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Bosh konveyer	0,75	0,7	9,2	0,9
2	Motor sexi	0,8	0,4	9,2	0,95
3	Kuzov sexi	0,82	0,45	11	0,95
4	Instrumental sex	0,83	0,42	12,2	0,95
5	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,81	0,44	91	0,95
6	Taxtaga qayta ishlov berish sexi	0,7	0,45	12	0,8
7	Quyuv sexi	0,7	0,6	12	0,85
8	Temirchilik sexi	0,7	0,6	14,3	0,95
9	Zavod boshqarmasi	0,6	0,7	14,3	0,95
10	Laboratoriya	0,8	0,35	9,1	0,85
11	Oshxona	0,65	0,65	15,6	0,8
12	Kompressorxona	0,8	0,75	12	0,85
	V. Mashinasozlik zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Quyuv sexi	0,6	0,65	14,3	0,95
2	Mexanika sexi	0,85	0,45	15,6	0,95
3	Instrumental sexi	0,85	0,45	12,4	0,95
4	Qadoqlash sexi	0,8	0,4	12	0,85
5	Taxtani qayta ishlash sexi	0,8	0,6	9,1	0,85
6	Yig'uv sexi	0,65	0,4	14,3	0,95
7	Temirchilik sexi	0,6	0,65	14,3	0,95
8	Tajriba-sinov sexi	0,85	0,9	15,6	0,95
9	Kompressorxona	0,64	0,7	15,6	0,95
10	Nasosxona	0,65	0,7	14,3	0,95
11	Laboratoriya	0,75	0,6	9,2	0,9
12	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,7	0,4	15,6	0,95
13	Zavod boshqarmasi	0,8	0,5	14,3	0,95
	VI. Asbobsozlik zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	1-termik bo'lim	0,7	0,71	12	0,8
2	Tayyorlash sexi	0,7	0,4	12,4	0,8
3	Sverlilniy	0,6	0,35	14,3	0,95
4	Sex plashek	0,8	0,75	12	0,85
5	Sex metchikov	0,8	0,7	9,1	0,85
6	Taxtani qayta ishlash sexi	0,8	0,6	12,4	0,95
7	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,75	0,4	12,4	0,95
8	2-termik bo'lim	0,85	0,71	11	0,95

9	Sinov stansiyasi	0,8	0,7	10,4	0,95
10	Temirchilik sexi	0,6	0,5	15,6	0,95
11	Ombor	0,65	0,4	14,3	0,95
12	Zavod boshqarmasi	0,75	0,6	9,2	0,9
13	Nasosxona	0,7	0,65	12,4	0,95
14	Kompressorxona	0,6	0,65	11	0,95
	VII. Vagonlarni ta'mirlash zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Pilorama	0,8	0,6	14,3	0,95
2	Quyuv sexi	0,8	0,75	12	0,85
3	Temirchilik sexi	0,75	0,65	15,6	0,95
4	Ombor	0,85	0,5	12,4	0,95
5	Ko'tarish sexi	0,65	0,4	15,6	0,8
6	Kolesniy	0,6	0,35	14,3	0,95
7	Instrumental sex	0,65	0,4	14,3	0,95
8	Bo'yash sexi	0,6	0,5	9,2	0,9
9	Taxtani qayta ishlash sexi	0,6	0,5	14,3	0,95
10	Qozonxona	0,75	0,6	9,2	0,9
11	Kompressorxona	0,6	0,65	14,3	0,95
12	Payvandlash sexi	0,65	0,65	14,3	0,95
13	Mexanika sexi	0,65	0,4	14,3	0,95
14	Tayyorlov sexi	0,64	0,33	15,6	0,95
	VIII. Sement zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Sement sexi	0,8	0,65	14,3	0,95
2	1-klinkerni kuydirish sexi	0,75	0,65	14,3	0,95
3	Oxak sexi	0,6	0,7	9,1	0,95
4	2-klinkerni kuydirish sexi	0,64	0,55	15,6	0,95
5	Xom ashyoni maydalash sexi	0,6	0,55	15,6	0,95
6	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,65	0,75	9,1	0,95
7	Kompressorxona	0,8	0,35	9,1	0,95
8	Pechlar bo'limi	0,64	0,32	15,6	0,95
9	Sementni qadoqlash sexi	0,65	0,3	14,3	0,95
10	Nasosxona	0,6	0,35	14,3	0,95
11	Ko'mir qabul qilish sexi	0,65	0,7	15,6	0,95
12	Laboratoriya	0,64	0,65	15,6	0,95
13	Mexanika sexi	0,85	0,35	12,4	0,95
14	Ombor	0,8	0,7	9,1	0,85
	IX. Elektrotexnika zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	Bosh korpus	0,8	0,42	10,4	0,95
2	Zavod boshqarmasi	0,75	0,6	9,2	0,9
3	Mexanika sexi	0,64	0,32	14,3	0,95
4	Instrumental sex	0,85	0,45	12,4	0,95
5	Tayyorlov sexi	0,85	0,65	15,6	0,95

6	Laboratoriya	0,64	0,32	15,6	0,95
7	Temirchilik sexi	0,6	0,5	15,6	0,95
8	Qadoqlash sexi	0,8	0,45	9,1	0,85
9	Yig'uv sexi	0,8	0,45	12	0,8
10	Quyuv sexi	0,7	0,6	12	0,8
11	Kompressorxona	0,8	0,75	12	0,85
	X. Kimyo zavodi	cos φ	K_t	P_{sol.yor}	K_{tyo}
1	1-kislota bo'limi	0,7	0,65	12	0,8
2	1-pech bo'limi	0,7	0,65	12	0,85
3	2-kislota bo'limi	0,75	0,7	12,2	0,85
4	Eritmalar ombori	0,6	0,5	15,6	0,95
5	Sinov-tekshirish bo'limi	0,8	0,7	9,1	0,85
6	Tayyor mahsulot ombori	0,7	0,35	12,2	0,85
7	Ftortuzi sexi	0,85	0,75	15,6	0,95
8	Temirchilik sexi	0,6	0,55	14,3	0,95
9	2-pechlar bo'limi	0,7	0,65	14,3	0,95
10	Maydalash sexi	0,85	0,7	15,6	0,95
11	Ta'mirlash-mexanika sexi	0,64	0,32	15,6	0,95
12	Superfosfat sexi	0,85	0,8	12,4	0,85
13	Kompressorxona 10 kV	0,7	0,63	12	0,8
14	Zavod boshqarmasi	0,8	0,55	12	0,85
15	Shlifovka korpusi	0,7	0,45	12	0,85
16	Qozonxona	0,72	0,65	12,4	0,95

**Reaktiv quvvatni kompensatsiyalovchi kondensator batareyalari
ma'lumotlari**

Kondensator batareya quvvati, kVAr	Kuchlanishi, kV	Markasi
75	0,38	YKT -200-0,38Y3
100	0,38	YKT -100-0,38Y3
150	0,38	YKT -150-0,38Y3
216	0,38	YKT -216-0,38Y3
250	0,38	YKT -250-0,38Y3
324	0,38	YKT -324-0,38Y3
350	0,38	YKT -350-0,38Y3
400	0,38	YKT -400-0,38Y3
500	0,38	YKT -500-0,38Y3
600	0,38	YKT -600-0,38Y3

BPP va sex transformator podstansiyalari transformatorlarini tanlash uchun ma'lumotlar

10 kVli ikki cho'lg'amli uch fazali transformatorlar

Transformator nominal quvvati, kVA	U _{yu} , kV	U _p , kV	Transformator markasi
100	10	0,4	TM-100/10/0,4
160	10	0,4	TM-160/10/0,4
250	10	0,4	TM-250/10/0,4
400	10	0,4	TM-400/10/0,4
630	10	0,4	TM-630/10/0,4
1000	10	0,4	TM-1000/10/0,4
1600	10	0,4	TM-1600/10/0,4
2500	10	0,4	TM-2500/10/0,4

35 kVli ikki cho'lg'amli uch fazali transformatorlar

Transformator nominal quvvati, kVA	U _{yu} , kV	U _p , kV	Transformator markasi
2500	35	10	TMH-1000/10/0,4
4000	35	10	TMH-4000/10/0,4
6300	35	10	TMH-6300/10/0,4
10000	35	10	TMH-10000/10/0,4
16000	35	10	TMH-16000/10/0,4

Havo va kabel liniyalarini hisoblash uchun ma'lumotlar

Havo liniyalarini hisoblash uchun ma'lumotlar

Sim markasi	Uzoq vaqt ruxsat etilgan yuklama toki, A
AC-35	175
AC-50	210
AC-70	265
AC-95	330
AC-120	380
AC-150	445
AC-185	510
ACO-240	606
ACO-300	690
ACO-400	825
ACO-500	945

Kuchlanishi 0,4 va 10 kV bo'lgan AAlIIIB markali kabel liniyalarini hisoblash uchun ma'lumotlar

Kesim yuzasi, mm ²	I _{rux.et} , A		Aktiv qarshiligi, Om/km	Induktiv qarshiligi, Om/km	
	0,4 kV	10 kV		0,4 kV	10 kV
10	65	-	2,94	0,073	0,122
16	90	75	1,84	0,068	0,113
25	115	90	1,17	0,066	0,099
35	135	115	0,84	0,064	0,095
50	165	140	0,59	0,063	0,09
70	200	165	0,42	0,061	0,086
95	240	205	0,31	0,06	0,083
120	270	240	0,24	0,06	0,081
150	305	275	0,2	0,059	0,079
185	345	310	0,16	0,059	0,077
240	-	355	0,12	0,058	0,075

Adabiyotlar

1. Аллаев К.Р.. Электроэнергетика Узбекистана и мира. – Т.: Fan va texnologiya, 2009. - 463 с.
2. Федоров А.А., Каменева В.В.. Основы электроснабжения промышленных предприятий. – М.: Энергоатомиздат, 2004.
3. Неклепаев Б.Н. Электрическая часть станций и подстанций. Справочное пособие для дипломного и курсового проектирования, М.: Энергоатомиздат, 1999 г.
4. Qodirov T.M., Alimov X.A. Sanoat korxonalari elektr ta'minoti.–Т.: ToshDTU, 2006.
5. Qodirov T.M., Alimov X.A., Rafikova G.R. Sanoat korxonalari va fuqaro binolarining elektr ta'minoti.–Т.: ToshDTU, 2007.
6. Федоров А.А., Старкова Л.Е.. Учебное пособие для курсового и дипломного проектирования по электроснабжению промышленных предприятий, М.: Энергоатомиздат, 2001.
7. www/energystrategy.ru
8. www/uzenergy.uzpak.uz

MUNDARIJA

KIRISH	3
1-AMALIY MASHG‘ULOT. SANOAT KORXONASINING HISOBIY YUKLAMASINI ANIQLASH	
1.1. Nazariy qism	7
1.2. Hisobiy yuklamani aniqlashga oid misol	9
1.3. Nazorat savollari.	11
2-AMALIY MASHG‘ULOT. SANOAT KORXONALARIDA REAKTIV QUVVATNI KOMPENSATSIYA QILISH MASALALARI	
2.1. Nazariy qism	11
2.2. Reaktiv quvvatni kompensatsiyalash qurilmalari quvvatini tanlashga oid misol.	14
2.3. Nazorat savollari.	16
3-AMALIY MASHG‘ULOT. BOSH PASAYTIRUVCHI PODSTANSIYANING O‘RNATISH JOYINI ANIQLASH VA ELEKTR YUKLAMALARI KARTOGRAMMASI	
3.1. Nazariy qism.	16
3.2. Bosh pasaytiruvchi podstansiyaning o‘rnatish joyini aniqlash va elektr yuklamalari kartogrammasini qurishga oid misol.	18
3.3. Nazorat savollari.	19
4-AMALIY MASHG‘ULOT. TRANSFORMATORLARNING SONI VA QUVVATINI TANLASH	
4.1. Nazariy qism.	19
4.2. Transformatorlarning soni va quvvatini tanlashga oid misol.	21
4.3. Nazorat savollari.	22
5-AMALIY MASHG‘ULOT. BOSH PASAYTIRUVCHI PODSTANSIYA QUVVATINI TANLASH	
5.1. Nazariy qism.	22
5.2. Nazorat savollari.	23
6-AMALIY MASHG‘ULOT. TASHQI ELEKTR TARMOG‘I HISOBI	
6.1. Nazariy qism.	24
6.2. Tashqi elektr tarmog‘ini hisoblashga oid misol.	25
6.3. Nazorat savollari.	25
7-AMALIY MASHG‘ULOT. KABELLARNING KO‘NDALANG KESIM YUZALARINI TANLASH	
7.1. Nazariy qism.	25
7.2. Kuchlanishi 10 kVli kabel liniyalarini tanlash.	26
7.3. Kuchlanishi 0,4 kVli kabel liniyalarini tanlash.	27
7.4. Kabellarning ko‘ndalang kesim yuzalarini tanlashga oid misol	28
7.5. Nazorat savollari.	29
ILOVALAR	30
ADABIYOTLAR	44

Muharrir: **Sidikova K.A.**
Musahhih: **Adilxodjayeva Sh.**